

Butlletí

del

Centre Excursionista de Catalunya

EL XALET REFUGI DE LA RENCLUSA

PRIMER D'AQUEST GENRE, PROPRIETAT DEL CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, EN CONSTRUCCIÓ A LES MONTANYES MALEIDES (MALADETA) (ALTS PIRENEUS D'ARAGÓ).

SENYORS:

AMB especial satisfacció compleixo la comanda de la Junta Directiva de donar compte avui als consocis que m'escolten, i demà a tots els altres per medi del BUTLLETÍ, de les gestions fetes per la mateixa per bastir el nou refugi de la Renclusa, explicant al mateix temps l'origen del projecte i l'estat en que avui se troba.

Fa dos anys i mig (era pel janer de 1911) que, en virtut d'unes noves que venien a confirmar certs rumors, que feia temps corrien, relacionats amb la certa o suposada intenció d'alguna societat estrangera, la Junta Directiva acordà sol·licitar de l'Estat l'autorització necessaria per construir el Refugi, i així es féu. El bon amic Juli Soler i Santaló tou l'encarregat de traçar els plans, i, per medi de les seves bones relacions a la provincia d'Oscà, cuidà de la marxa de l'expedient.

Moltes dificultats trobà la nostra petició en les rodes de l'engranatge oficial; però (bé val a dir-ho) no pas per falta de voluntat dels funcionaris encarregats, sinó per un sensible descuit en el Registre del Ministeri de Foment, que obligà a donar a l'expedient una tramitació llarga i desavinent, si bé avui, que ja n'hem sortit, n'estem satisfets, puix s'ha resolt com calia i amb el màxim de seguretats per al CENTRE contra la propria acció oficial.

Els tràmits seguits, no haig pas d'explicar-vos-els d'un a un: res ne trauríeu. Són els mateixos de tot expedient: instancies, certificats, plans, peticions, conformitats, etc., etc.; amb l'agranar:

que, en aquest cas, la tramitació ha sigut doble, puix per l'una banda instàvem el permís al Ministeri de Foment per medi de la Quefatura de Monts d'Osca, que obrava junt amb el Govern Civil i amb l'Arcaldia de Benasque; i per l'altra es tramitava la nostra petició en el Govern Militar de Jaca i de la Província d'Osca, el qual l'havia d'informar a la Capitania General de la 5.ª Regió, i aquesta proposar al Ministre de la Guerra l'oportuna Reial Ordre resolutoria. Per ti, mercès a l'incansable activitat d'alguns entusiastes del projecte, s'obtingueren els permisos : el de Guerra en la Reial Ordre de 16 de juliol de 1912 (D. O. núm. 198), i el de Foment en 17 d'octubre del propi any. Aquestes dues Sobiranes Disposicions enclouen lo següent:

Se concedeix al CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA permís per construir, en la partida denominada *la Renclusa*, en el mont situat a la Vall de l'esquerra del riu Essera i assenyalat amb el número 30 del catàleg dels d'utilitat pública de la Província d'Osca, partit de Boltaña i terme de Benasque, i en el lloc que a l'efecte assenyali la Quefatura de Monts, un edifici refugi de montanya segons els plans presentats pel CENTRE i aprovats per la Superioritat i per mentre el tal refugi estigui en condicions de complir son objecte.

Aquesta concessió caducarà quan el CENTRE no tingui el Refugi en les degudes condicions per als fins perquè ha sigut creat, en el qual cas se n'incautarà la Quefatura de Monts d'Osca. Igualment assenyala que'ls empleats de dita Quefatura fruiràn, en el Refugi, d'iguals tracte i aventatges que'ls socis del CENTRE. Aquí és precis esmentar que, encara que no ho hagués imposat l'Estat, el CENTRE, de molt bon grat, els ho hauria concedit, per les moltes facilitats que hi ha trobat i pel bon interès amb que s'han mirat el projecte.

L'autorització del ram de Guerra sols marca algunes prescripcions, com la que'l CENTRE no tindrà dret a indemnització en cas de destrucció forçosa del Refugi, i altres relacionades amb la defensa de la Nació.

Una bona acollida va trobar també el CENTRE en l'Ajuntament de Benasque, puix aquest, a més d'informar favorablement i amb urgència el projecte tantes vegades com li fou remès, rebé al nostre comissionat, D. Juli Soler, amb les més grans atencions, i, reunit en sessió extraordinària especial, acordà renunciar el 90 per 100 de propis a que tenia dret sobre'l valor dels materials que s'emplein en la construcció del Refugi. Igualment s'ha concedit als veïns de Benasque el tracte privilegiat de socis del CENTRE, que també ben guanyat se tenen.

Obtingudes les concessions esmentades, el CENTRE empenqué

directament els treballs per a la construcció i l'ulterior explotació, i a l'efecte convocà un concurs entre'ls veïns de Benasque, que ha donat un resultat més que satisfactori per als interessos socials, puix ve a reduir en gran manera les despeses que li haurà de fer el CENTRE, i, sobre tot, les ha fixades explícitament de tal manera, que, com vulgarment se diu, sabem fixament de quin mal hem de morir. El concurs fou fallat en favor de D. Josep Sayó Pedrón, veí de Benasque, en les condicions següents, a més d'altres de menor importància:

El Sr. Sayó es compromet a construir el Refugi segons els plans del Sr. Soler, aprovats pel CENTRE i per la Superioritat. Se dona a l'obra un valor mínim de 10,000 pessetes, de les quals el CENTRE en pagarà 5,000 en la forma següent: 2,500 al començar l'obra, i les altres 2,500 en cinc anys a raó de 500 anyals. L'explotació del Refugi, el CENTRE l'arrenda al Sr. Sayó per un terme de vint-i-nou anys, durant els quals no pagarà arrendament de cap mena a canvi de les 5,000 pessetes que posa en la construcció. Si per qualsevol circumstància l'obra costés més de 10,000 pessetes, l'excedent el pagarà el Sr. Sayó, així com totes les reparacions que calgui fer a l'edifici durant aquests vint-i-nou anys, passats els quals el Refugi quedarà de l'absoluta propietat del CENTRE, així com si el Sr. Sayó l'abandona o no'l serveix abans de finir el terme. Les tarifes per al servei han sigut aprovades pel CENTRE, i cada cop que s'hagin de renovar necessitaràn també de la mateixa aprovació. El tracte privilegiat als socis del CENTRE, individus de la Quefatura de Monts i veïns de Benasque, els concedeix, segons les actuals tarifes, un 40 per 100 de rebaixa per terme mig. El CENTRE es reserva també la quarta part dels ingressos bruts per estatges, de manera que les quotas anyals de 500 pessetes quedaràn cobertes en bona part per aquests productes. Se prendràn les degudes garanties, en l'escriptura pública pròxima a firmar-se, per assegurar el compliment del contracte.

Aquestes condicions, en extracte esmentades, creu fermament, la Junta Directiva, que han de merèixer la general aprovació, puix difícilment podrien millorar-se, sobre tot en l'estat actual del CENTRE, que tots coneixeu.

I queda gaire-bé acabada la ressenya de la part administrativa del projecte de construcció del Refugi de la Renclusa. Ara, de les parts arquitectònica i excursionista, en donarà compte qui per encàrrec de la Junta les ha estudiades i executades: el nostre consoci Sr. Juli Soler.

Mes hi ha encara un punt a esmentar, del qual expressament no he donat compte, ni per incís, perquè crec que val la pena de

dedicar-li capítol apart : me refereixo a la construcció d'un petit abric en el mateix cim de l'Aneto, el més alt de les serralades pirinenques.

En efecte, la petició feta pel CENTRE a l'Estat tenia aquesta segona part, que fou tramitada i concedida junt i a l'igual que la primera. Creia, la Junta Directiva, que tenia l'obligació moral d'arribar a prendre possessió oficial del cim més alterós de les nostres muntanyes, tantes vegades trepitjat pels nostres més ardits excursionistes; i era una veritable vergonya que una entitat no ja forastera, sinó estrangera, fos l'única que tingués allí un senyal de domini representat per l'àlbum que'l Casino de Luchon hi ha depositat entre les penyes i on estampen llurs firmes els visitants d'aquell alterós cim. Però la Junta Directiva no podia ajuntar aquesta obra, de caràcter no tant necessari, amb l'altra, que era ja imprescindible; i per això no l'ajuntà al Concurs, sinó que projectà fer-la directament, puix com que'ls seus propòsits són d'índole platònica i moral, no trobaria contractista ni arrendatari.

Les dificultats de la construcció queden explicades dient que l'alçada és de 3,404 metres, que s'ha de començar per fer una barraca per als operaris, i que l'obra s'ha de reduir a foradar i arreglar una mica una roca en el menys espai de temps possible, ja que, en la millor temporada, els elements fan l'estada impossible. ¿Quan s'emprenderà aquesta obra? L'entusiasme dels socis ho dirà. Si presten a la Junta el llur concurs, esdevindrà una realitat; i, si no ho fan, esperarem millors temps en que un medi o altre hi hagi per fer-ho. Vosaltres sou, doncs, qui ho ha de decidir.

I ara, amics i companys, ja coneixeu l'obra dels vostres mandataris, feta en els darrers anys, i no explicada abans perquè l'estat de part dels veïns, i més encara dels perjudicats, podia haver arribat a dificultar-la si en detall hagués sigut coneguda; però, afortunadament, les bones disposicions de l'Ajuntament de Benasque, de la Quefatura de Monts d'Osca, del Govern Militar de Jaca, del Diputat del Districte de Boltaña, Sr. Fatàs; del Diputat per Tarragona, senyor Nicolau; així com del difunt Senador Sr. Camo i molts altres; han dut l'obra a bon terme, i han fet que dintre poc temps pugui el CENTRE mostrar i admirar la magnífica obra qual projecte tot seguit el Sr. Soler ens ensenyarà i explicarà, complint l'encàrrec que expressament li ha fet la Junta Directiva.

P. A. de la J. D.

El Secretari Primer,

F. KIRCHNER

DE LA GRAN CONVENIENCIA D'ESTENDRE L'OBRA DELS
REFUGIS A LA REGIÓ DELS ALTS PIRENEUS

No cal dubtar que l'exploració i el consegüent estudi dels massiços montanyosos requereixen, perquè aquells siguin fructuosos i de resultats evidents, d'una major suma de facilitats per a llur execució, que vinguin a contrabalancejar, i en lo possible a anul·lar, els seriosos obstacles que la naturalesa ha acumulat en aquells inhospitalaris llocs, els quals, dificultant la marxa del viatger, tendeixen a oposar-s'hi per l'afebliment de les seves forces físiques i morals.

Naturalment que aquests obstacles augmentaran en raó directa de l'elevació i l'aspresa dels tals massiços, i en una desproporció ben palesa; de manera que a una gran elevació d'aquests esdevindran, els obstacles, gairebé infranquejables, almenys per a la majoria dels viatgers: sols a les complexions privilegiades, dotades d'una energia moral a tota prova i ajudades per un bon entrenament, els serà factible, i encara a costa de greus perills, vence'ls sense un major dany.

En efecte: ¿com, actualment, és mitjanament possible realitzar encara que no sigui més que una curta campanya pels massiços dels Alts Pirineus, i treure'n un resultat positiu?

¿Es en aquelles altes geleres i terraces glacials de Piedrafita, de Bramatuerio, de Goriz, de Marmurés, dels Barrancs, etc., etc., allunyades, de moltes hores, de llocs habitats i mancades de vies de comunicació (com no sigui el difícil pas de la petjada humana), on el glaciari i el geòleg, han de portar a cap llurs interessants estudis? ¿Es des d'aquells llocs, que'l topògraf ha de tenir els seus punts d'apoi per assolir els convenients vèrtexs per a les xarxes geodèsiques? I l'exploració de les més altes conques hidrogràfiques dels rius Cinca, Vello, Ara, Cinqueta, Éssera, etc., ¿podrà esdevenir pràctica per als homes de ciència, amb l'agombolament de dificultats que en aquelles apartades regions ha acumulat la naturalesa i que l'inèrcia de l'home no ha tractat de combatre? I, el naturalista, ¿es podrà entregar, sense inquietar-se per la seva existència, a sos treballs predilectes, en aquells paradisos de verdor nomenats Ordesa i Vallibierna, exuberants museus de la fauna i la flora pirenenques? No, de cap manera: així us ho contestaran, sense reserves, tots aquells que, amb el sarró a l'espatlla i reduint així llur bagatge al de l'època prehistòrica, s'hagin arriscat a sostenir-se per aquells

indrets admirables dels Alts Pireneus, els quals són, com diu l'insigne Russell, els que aconseguixen resistir la comparació amb els grans massiços del món.

Un dels grups montanyosos més importants dels Alts Pireneus són les nomenades Montanyes Maleïdes o Maladeta.

LES MONTANYES MALEÏDES (MALADETA)

El grupo o massiç de les Montanyes Maleïdes no's troba pas situat en l'aliniació de cims per on està traçada la divisoria d'aiguavessants i línia frontera de les dues nacions, França i Espanya, sinó que alça sa potent massa, reculat vers el S. d'aquesta aliniació, a l'igual que sos companys els Posets (Lardana) i les Tres-Sorores (Mont-Perdut) (aquest sols en part), que són els tres massiços més importants de tot l'istme pirenenc.

Està tot ell enclavat en l'extrem NE. de la vall de Benasque, província d'Osca; i la terminació oriental de la seva carena va a estrebar-se, en la frontera de Catalunya, amb les montanyes de la nostra Vall d'Aràn.

Apareix, aquest grupo montanyós, com una immensa serralada aïllada, formant un dels *manchons* granítics en els Pireneus; i es desenrotlla en son terç oriental en ampla corba, la concavitat de la qual esguarda vers el NNE. Segueix, an aquesta, una llarga aliniació decididament orientada d'E. a NNO.

Sos vessants de N. i S. s'alcen directament del fons de dos sinclinals, formant altres tants *talwegs*, que constitueixen les altes conques dels rius Èssera i Vallhibierna, que l'envolten pel N., S. i O. Aquests vessants se presenten, en general, de molt redreçat pendent, sobressortint-ne, en la part superior, a la manera de llarga crestalla a, llur carena, en molts indrets inaccessible. Aquesta carena és molt afilada, d'escassos metres d'amplaria, i formada per un apilament de blocs de granit a tall d'obeliscos, dislocats pels glaços i les tempestats.

L'extensió d'aquesta carena des del pic de Mulleres, vers el seu llevant, fins al pic més occidental d'Alba, cap a ponent, no baixa de 9 kilòmetres, ressaltant-hi una seria de puntes, l'altitud de les quals sobre'l nivell de la mar és superior a 3,200 metres, i arriba a sobrepujar els 3,400 metres (pic d'Aneto), que és la màxima elevació a que assoleix l'istme pirenenc.

El terç superior d'aquests vessants se troba ocupat per les geleres (*glaciers*) que com estesa banda faixen la carena terminal per N.

i S. L'amplaria d'aquesta faixa de geleres varia, essent més considerable, com és natural, la que's troba orientada vers el N. que l'oposada. L'extensió superficial d'aquestes geleres de les montanyes Maleïdes, segons els treballs efectuats per Mr. Schrader, és de més de 168 hectàries per a les del vessant del S., i de 524 hectàries per a les del vessant del N.; donant un total, per a tots dos vessants, de 692 hectàries, la major extensió de glaços eternals que's pot trobar en tots els Pireneus.

Aquestes geleres, com ocupant els vessants redreçats, ofereixen un pendent variable, que arriba fins als 50° d'inclinació, i encara més. Se presenten com penjades, amb llur superfície més o menys esquerdada longitudinalment, i amb la vora inferior guerdada, formant un fort espadat. Això fa que les *moraines* terminals, en qualques d'aquestes geleres, no ofereixen l'aspecte d'un cordó que va vorejant la gelera, sinó que's precipiten molts metres avall i cercant els indrets on la línia de màxim pendent sigui més suau. Es, aquesta disposició de les geleres dels Pireneus, o de vessant, la característica que les distingeix de les dels Alps, les quals, formant veritables rius de glaç, devallen fins a les planes, on s'estenen en amples cons.

Degut a la constitució heterogenia d'aquest massiç, on el granit i la calça es troben alternats, s'hi veuen arreu enfonsaments del sol, els quals donen lloc a perdues hidrològiques de les corrents que devallen procedents de la fosa de les neus.

En els replecs d'amdós vessants se formen cubetes lacustres, que són ocupades per estanys de més o menys capacitat, mes tots ells, per llur altitud, són de la mena dels superiors i de naturalesa glaciària. Entre ells hi ha el nomenat de Cregüena, que és el segon, en extensió, de tots els dels Pireneus (com que amida més de 100 hectàries); i el Coronat, que, si bé de reduïdes dimensions, és el primer, per sa altitud, de tota la carena, car se troba emplaçat a 3,180 metres sobre'l nivell de la mar.

La vegetació és abundosa en els repeus d'aquest massiç, constituint la ribera de Vallhibierna, un dels parcs naturals més esplèndids dels Pireneus, amb ses gemades praderies i ses boscuries atapaïdes d'abets i pins, que s'enfilen vessant amunt fins al límit de llurs respectives zones de vegetació. En el vessant N. l'arbrat no és tant abundós: malgrat això poden veure-s'hi exemplars de pins fins a la zona de 2,200 metres d'altitud sobre'l nivell de la mar. La fauna hi és completa i propia de la regió alt-pirenenca, no mancant-hi les espècies més rares, com és el gall silvestre, etc. L'aspresa

d'el seu sol, l'allunyament de llocs habitats i la falta de circulació que té, fan que sigui avui el millor dels comptats refugis on forçosament ha tingut de replegar-se, fugint de la rapacitat dels homes, l'especia coneguda per *cabirol* o *isart*, l'airós i simpàtic habitant de les solituds; no essent difícil trobar-n'hi ramades de seixanta, vuitanta, i fins més de cent *. Per dissort, ja fa quelques anys que'ls caçaires s'han adonat d'aquella per ells terra de promissió, on han començat les *razzias*, tant per part dels nacionals com per la dels estrangers, que menacen, si no s'hi posa remei, amb l'exterminació d'aquells animals.

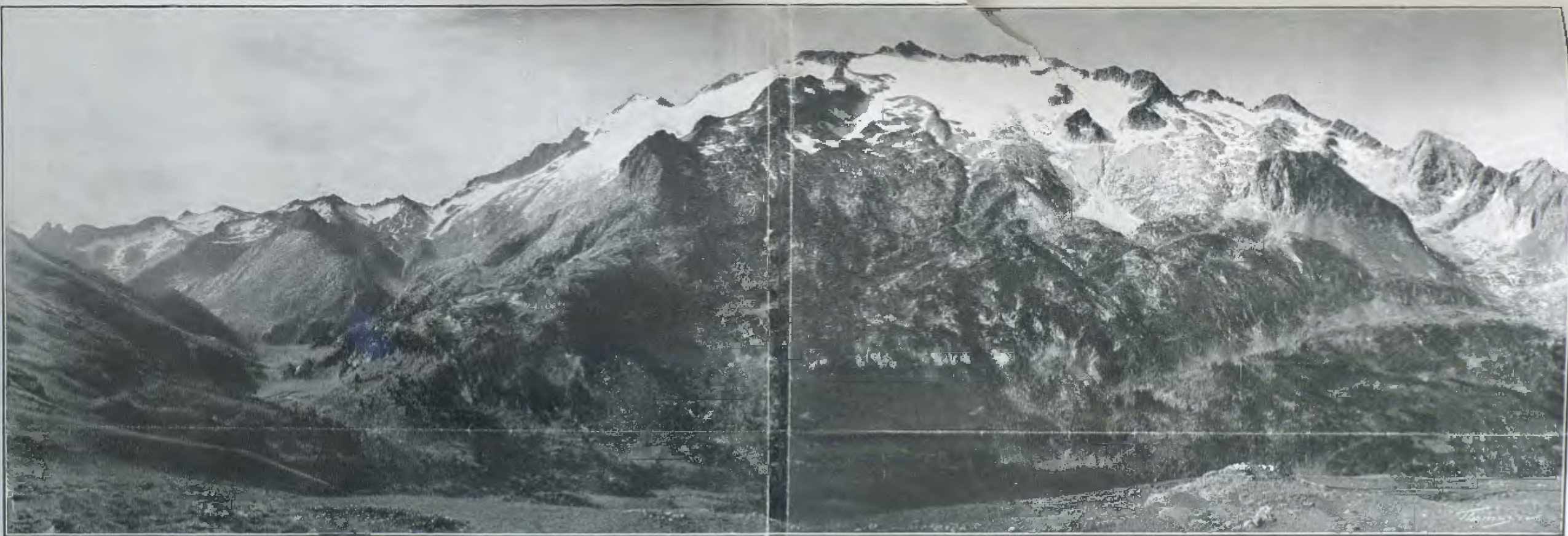
Per aquests curts mots descriptius se podrà comprendre l'importància que ofereix aquest massiç de les Montanyes Maleïdes i l'interès que ha merescut dels homes de ciència el seu estudi, com ne són prova, des de reculats temps, els treballs de Picot i Lapeyrouse, de Reboul i Vidal, notables naturalistes i geodesistes; els del cèlebre Ramond de Charbonnières, l'historiàire dels Pireneus; de Mrs. Arbanère i Cordier, Franqueville i Tchihatcheff, els darrers vencedors del pic d'Aneto. Tots aquests il·lustres viatgers, malgrat el desconeixement que's tenia d'aquestes montanyes fins a mitjàn segle passat i la falta de vies d'accés des de França, portaren a cap, amb llurs viatges, itineraris atrevidíssims, guiats solament per la fe i l'ardidesa de provats montanyencs.

Dignes continuadors ne són, modernament, Ch. Packe, Mr. Schrader, el notable cartògraf pireneenc, i, per fi, els estudis glaciàristes de Mr. Trutat, i els del savi hidròleg Mr. Belloc, han vingut a demostrar l'interès amb que són mirades aquestes montanyes pels savis del món.

Al costat d'aquests homes de ciència cal posar-hi la multitut que, amb al cor més o menys montanyenc, practica en sos viatges i excursions l'admiració de la naturalesa, son objectiu preferent; aquesta multitut que, acudint, quan ve la temporada, a Bagnères de Luchon, converteix aquestes Montanyes Maleïdes en son *rendez-vous*, amb gran profit per a aquella població, per a la qual és la Maladeta, com el Mont-Perdut per a Gavarnie i el Vignemale per a Cauterets, centre de forta atracció i intens moviment.

Malgrat aquesta atracció que, per llur rellevant paper en l'istme pireneenc, desempenyen les Montanyes Maleïdes, i que les guies estrangeres se cuiden de mantenir i propagar cada vegada més com

* En una de les meves excursions per aquelles montanyes, vaig arribar a comptar, a la gelera de les Salenques, una ramada d'isarts composta de cent quaranta caps.

O.

CLIXÉ DE J. SOLER

EL GRAN MASSIU DE LES MONTANYES MALEÏDES (MALADETA)

PANORAMA DES DEL CAP DEL PORT DE BENASQUE

més se coneixen, aquesta montanya nostra no ha merescut fins avui, part d'ençà de la frontera, el que ningú s'hagi dignat fixar-hi l'atenció, no ja per a son estudi (que això és demanar massa, en aquest país), sinó amb l'intent de facilitar l'acció an aquells homes de ciència, i amants de la natural bellesa, que hi acuden, des de llunyanes terres, a descobrir-la i ensenyar-nos-la.

Emperò cal fer constar que aquest corrent de viatgers envers aquestes montanyes no passà desapercebut per a tots, i l'afany d'explotar-la per al lucre particular, se despertà en llurs veïns i propietaris els montanyencs de la vila de Benasque; i, si bé amb molt migrants medis, arribà un d'aquests, el Sr. Brusau, a vies d'execució, construint a l'indret de la Renclusa i en les montanyes de que's parla, una humil cabana de pedra seca, que, tant pel desconeixement de la seva existencia per part dels agents de l'Estat com per la tolerancia de les autoritats d'aquella vila, ha facilitat a l'esmentat senyor el poder recollir, durant aquests anys de funcionament del primitiu refugi, un ben desproporcionat fruit de tant exigü capital.

La cabana de la Renclusa ha servit, doncs, fins al present, d'obligat refugi, a falta d'altre, a la concorrencia excursionista que ha assolit les Montanyes Maleïdes, malgrat l'absencia de comoditats i el no trobar-s'hi cap medi de proveïment, cosa tant necessaria en aquells solitaris indrets*.

DE LA REALITZACIÓ I LA TRAMITACIÓ DEL PROJECTE

D'aquest vergonyós estat de coses, tard o d'hora, se n'havia de fer càrrec el nostre CENTRE EXCURSIONISTA, que tant s'ha desvetllat pel foment de l'excursionisme, majorment quan ja tenia plantejada i començada l'obra de la xarxa de refugis de montanya amb la construcció del xalet refugi d'Ull de Ter, inaugurat l'any 1909; i les excitacions que rebia, per part de les societats estrangeres amb ell federades, perquè intervingués en aquell lloc amb sa poderosa iniciativa, no's perderen en el buit, sinó que decidiren la Junta Directiva a prendre l'acord, pel janer de l'any 1911, d'estendre la xarxa de refugis ja començada, plantant la primera fita a la regió dels Alts Pireneus amb l'erecció d'un nou refugi en el massiç més alterós i important de tota la carena, a les Montanyes Maleïdes (Maladeta).

Posat el projecte en vies d'execució, la Directiva del CENTRE

* L'actual arrendador de la cabana, Sr. Sayó, ha procurat millorar-ne l'habilitament, portant-hi qualche llit i facilitant queviures i guies als viatgers.

distingí el que subscriu amb l'immerescuda preferència de proposar-li que s'encarregués de portar a la pràctica el projecte, desenrotllant-lo segons el seu criteri. He dit immerescuda preferència, i així és, en efecte; car, sigui dit en descàrrec de ma consciència, cap mereixement podia jo oferir, com no fos la bona voluntat i la coneixença d'aquella tant interessant regió, que ha sigut i és per a mi un dels eixos d'atracció en les meves campanyes pels Alts Pirineus de l'Aragó.

Acceptada tant feixuga i compromesa tasca, posí en jòc les bones relacions que tinc a Osca, Madrid i Benasque, i es començà la tramitació dels expedients, en els Ministeris de Foment i de la Guerra, que són precisos per portar a cap l'obra. Per a això vaig dirigir-me al meu respectable amic l'Excm. Sr. D. Manuel Camo, senador vitalici de la província d'Osca, parlant-li del nostre projecte. Com ja suposava, tinguí la satisfacció de sentir de llavis del dit senyor la bona nova que's feia seu aquell projecte, i que treballaria per la seva tramitació. Així fou, en efecte : ell presentà l'expedient a Madrid, i l'apoià amb tot l'entusiasme de que tantes proves havia donat aquell malaguanyat patrici en bé de son país; fins que en novembre de 1911 sa desgraciada mort ens privà de tant valuós defensor.

Seguiren les tramitacions amb l'apoi dels meus distingits amics Srs. Fatàs i Nicolau, dignes diputats per Boltaña-Benasque i Tarra-gona, respectivament, i que han sigut fins a la resolució dels expedients uns fidels continuadors de la bona voluntat del Sr. Camo i han donat proves de llur desig en favor del projecte i d'ésser vers admiradors del nostre CENTRE. Pel que respecta al ram de Guerra, no's pot menys de fer constar l'eficaç intervenció del general Sr. Bar-raquer, fiscal del Consell Suprem de Guerra i Marina. Molt ajudà en aquestes afortunades gestions la primera Corporació popular de Benasque, composta de rellevants personalitats d'aquella vila que m'honren amb la llur amistat : tots ells se decantaren en favor de l'obra des del primer moment, acordant no sols autoritzar-la, si que, a més, posar-se al nostre costat per a tot allò que fos en benefici d'ella.

Rebin aquells bons cooperadors, una vegada més, en nom del CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA i en el meu propi, l'expressió del nostre pregón regoneixement.

Obtingudes les reials ordres sol·licitades, a mitjàn estiu de 1912

començaren les obres preliminars sota'l projecte que havia sotmès a l'aprovació de la Junta Directiva (posteriorment aprovat, també, pels centres governatius) i que, salvant una millor solució, segons el meu lleial saber i entendre he desenrotllat de la següent manera:

PROJECTE DE CONSTRUCCIÓ D'UN REFUGI A LA RENCLUSA (MONTANYES MALEIDES [MALADETA]), EN ELS ALTS PIRENEUS DE LA PROVINCIA D'OSCA I A UNA COTA DE 2,133 METRES SOBRE'L NIVELL DE LA MAR.

TIPUS DEL REFUGI

Al desenrotllar el projecte, abans que tot, calia decidir el tipus o classe de refugi que seria convenient per al projectat, ateses les circumstancies de lloc i de medis econòmics de que's podia disposar.

Per això, conseqüent amb mon criteri, que per a aquesta qüestió vaig exposar en una comunicació presentada en el primer Congrés Excursionista Català, celebrat a Lleida l'any 1911 (vegi's BUTLLETÍ del març passat), i comptant per endavant amb els recursos pecuniaris de que'l CENTRE podia disposar, vaig entendre jo que podria escollirse, com a tipus per al refugi de la Renclusa, el de la classe de xalets guardats.

En efecte : el no trobar-se en tota aquella regió cap edifici d'aquesta mena fins al present; l'ésser, el massiç de les Montanyes Maleides, un massiç ben important, com s'acaba de demostrar; l'haver-s'hi establert, des de fa molts anys, un nombrós corrent de viatgers, que al present no dóna senyals de minvar (al contrari), malgrat les dolentes condicions d'habilitació de la cabana avui existent; el que per això sigui lògic deduir que les trescentes pessetes, per a la temporada, que s'han arribat a pagar per l'arrendament de la dita cabana, puguin ésser augmentades en la natural proporció de medis; el caràcter de la classe de concorrents que hi ha acudit, i que segurament hi acudirà, an els quals, com a viatgers pràctics ensems que acabats (en general), no doldrà una major despesa quan se'ls donin les comoditats possibles en aquell lloc : totes aquestes raons permeten suposar que serà possible assegurar un arrendament convenient del refugi que deixi no sols un marge prudencial de guany a l'arrendador, si que també alcançar lo necessari per plantar cara a les irremeiables reparacions de l'edifici i an els possibles imprevistos.

A més, per trobar-se el nou refugi al pas dels ports de la Picada

i del Bom, pels quals se va a la Vall d'Aràn i a Bagnères de Luchon, respectivament (passatges molt concorreguts, no solament pel tràfec de l'arrieria que fa el comerç entre aquelles regions, sinó, a més, per haver-se establert per aquells un corrent d'emigració i d'immigració dels bracers del país), resultarà ésser, l'edifici en construcció, de gran utilitat com a lloc de refugi en aquells indrets tant perillosos, tal vegada els de més perill dels Pireneus, tant per les considerables quantitats de neu que hi cauen com per la potencia aterradora dels torbs i tempestes que s'hi congrien, de lo qual cada hivernada són prova nombroses víctimes.

Oferirà, doncs, el nou refugi, millors condicions d'emplaçament que'l nomenat hospital de Benasque, avui existent, per trobar-se aquell més alt que aquest i ésser visible ja des dels mateixos caps dels ports susdits, apart de sos millors medis d'acolliment i de guarda.

EMPLAÇAMENT

Es convenient en absolut que'l nou edifici es trobi emplaçat en el vessant septentrional de les Maleïdes, per ésser aquest el que, esguardant vers la frontera, enllaça sa part baixa amb aquesta mitjançant l'alta vall o conca de l'Èssera, trobant-se, doncs, a la comarca dels ports abans dits. A més, l'ús constant dels excursionistes ha establert per aquest vessant la ruta obligada per als que desitgen assolir els cims d'aquest massiç i que, com hem expressat abans, utilitzen la cabana de la Renclusa com a forçós refugi.

Emperò el lloc on se troba emplaçada aquesta cabana, entenc jo, no pot aprofitar-se per a l'emplaçament de l'edifici en projecte. La Renclusa, com son nom indica, és un enfonsament en forma d'U, rodejat d'un espadat de penyes de 10 a 15 metres d'alçaria. Les roques que'l formen, arrestellades com fulls de llibre, en molts de sos indrets no ofereixen cap fermesa. El fons del enfonsament ha sigut rublert en part pels al·luvions del barranc que hi desemboca, procedent de la fosa de les neus de les geleres del troç de vessant des del pic de la Maladeta fins al pic oriental d'Alba; i a més serveix de descàrrega de l'estany de Padeina. En aquest enfonsament del terreny, en son indret de llevant i en el lloc on el penya-segat presenta major elevació, per entre les esquerdes de son repeu, és engolit el corrent del barranc, perdent-se en les entranyes de la terra. En el costat oposat an aquest curiós lloc, i arredosada a la cinglera de l'enfonsament, és on se troba emplaçada l'antiga cabana de la Renclusa.

Que aquest lloc, ni els seus immediats contorns, no ofereixen cap avantatge per servir d'emplaçament a l'edifici en projecte, no cal esforçar-se en demostrar-ho. El primer inconvenient és que, a causa de la major superfície de la planta d'aquest, no hi ha l'espai suficient, ni tampoc el consegüent desembarç per al seu accés. Segón : la naturalesa, deslligada per complet, del sol (format de sorres i tartera esmicolada), i l'humitat procedent de les filtracions del barranc, donarien un mal emplaçament. Tercer : la cinglera de penyes que envolta l'enfonsament, com he dit abans, no ofereix cap seguretat de fermesa, no essent res d'estrany la caiguda de pedres assobre'l teulat de l'actual cabana. Quart : trobant-se aquell lloc reclòs en sa major part, i escaient-se ésser l'extrem del curs de la barrancada susdita, en dies de fortes vingudes, complicades amb el rosegament dels allaus, pot donar-s'hi el cas que'ls materials amenantats pel barranc arribin a rublir, en tot o en part, lo que resta d'enfonsament; succés que, segons datos adquirits, passà ja fa anys *. Finalment, el nou edifici, si es trobés emplaçat a la Renclusa, es veuria arreconat i completament fóra de la vista de la major part d'aquells interessants contorns, i en lloc trist i incongit.

Per aquestes raons no s'intentà aprofitar la Renclusa per a emplaçament del nou refugi, sinó que, previs els deguts regoneixements de sos voltants, i mitjançant les convenients calicates del sol, s'escollí per al del emplaçament un planell a l'E., distant uns 100 metres de la barraca de la Renclusa, i elevat lleugerament sobre'ls terrenys confinants, que, a llur torn, formen dues suaus ondulacions : l'una a l'O., que és la barrancada susdita de la Renclusa; l'altra a l'oposada direcció, vers l'E., que s'aboca sobtadament vers el N. Quedarà, doncs, per a emplaçament del refugi en construcció, un planer esquenall entre les dues depressions. El seu subsol està constituït per un banc de calça agrisada, compacta i d'aspecte marbrenc, amb els llits de pedrera verticals i dirigits de N. a S. S'aprofitarà aquest banc rocós, degudament rebaixat i anivellat, per assen-

* Per la primavera d'enguany s'ha repetit el fet, i en proporcions mai vistes, per la caiguda d'un formidable allau procedent de les geleres de la Maladeta i d'Alba, que, seguint tot el curs de la barrancada de la Renclusa, ha rublert la seva conca per complet i en una llarga extensió, arribant fins al peu de l'enfonsament del barranc i formant-hi un pont de neu de quelques metres d'alçaria, per sota'l qual surt el corrent. La neu de l'allau ha assolit el mateix llindar de la porta de la cabana de la Renclusa, i a primers del mes de juny actual encara es trobava, el barranc susdit, del tot cobert de neu. L'emplaçament del nou refugi s'ha vist completament fóra de la trajectoria de l'allau, lo qual demostra més la bona situació escollida.

L'EMPLAÇAMENT DEL REFUGI

(D'un dibuix)

EL XALET-REFUGI EN SON EEMPLAÇAMENT

tar-hi els fonaments de l'edifici, que oferirà per això les degudes garanties de fermesa i seguedat del teixer; circumstància, aquesta, molt important en aquelles regions, per la dificultat que ofereix l'obtenir-la.

Se trobarà, el nou edifici, en aquell emplaçament, degudament airejat, visible des dels ports, i, per la seva situació local dominant, guardat dels possibles allaus i del despreniment de penyes. Per assegurar aquesta condició s'ha consultat el parer de la gent pràctica del país, sòbres l'acostumada trajectoria que'ls allaus solen prendre quan se presenten en aquells llocs.

DELS MATERIALS

Es, lo referent als materials, una qüestió que, si no s'hagués presentat resolta des del primer moment, hauria dificultat, i fins impossibilitat, l'execució del projecte en aquella encontrada; car la justesa de presupost de despeses no permetria el distreure part d'aquest per destinar-lo a la construcció de camins per a la conducció dels materials al peu de l'obra, afegit això al cost dels transports. Per soït no ha sigut així, car els materials necessaris per a la construcció, els principals almenys, se troben podem dir a peu d'obra, i de les millors qualitats.

La pedra és de granit, molt compacta, dura, i de gra mitjà. Se n'hi troba també de calça, blanca o vetejada de gris, d'aspecte marbrenc. La primera s'utilitzaïa per als murs; i la segona, després de cuïta en un foin construït sobre'l mateix lloc, se reduirà a calç, que ha de resultar de la millor mena.

La sorra no hi manca allí, procedent de la descomposició del granit i naturalment rentada.

La llosa per al teulat cal portar-la des de la llosera que l'Ajuntament de Benasque posseeix a Literola. Allí es troba en explotació, i presenta tots els caràcters d'una llosa estriada, de color negre plomós, lluenta, i esfullada en grans dimensions. Es d'excel·lent qualitat per a l'objecte a que se la destina.

La fusta procedirà dels boscos existents en els contorns de la Renclusa i a les partides de Paderna i de la Costera. Els arbres són de la varietat de pi silvestre; i les qualitats de la fusta, de fibra sana, llesta i de contextura suficientment grassa, la fan ésser un material dels millors, ajudant an això el que poden obtenir-se'n peces que arribaran a amidar fins a 0'45 metres d'amplària i una llargària més que suficient.

Tots els materials esmentats, que's troben en el mateix lloc de l'obra o en sos contorns, l'Ajuntament de Benasque, llur propietari, segons acord en acta datada a 11 d'agost de 1912, els ha concedits al CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, lliures de drets i en tota la quantitat que sigui necessaria per a les obres del nou refugi : acord, aquest, que honra an aquella digna i culta corporació.

L'EDIFICI

PLANTA

Afectarà, la planta, la figura d'un rectangle regular, els costats del qual amidaran 20 metres de llargaria per 7'5 metres d'ample. La seva orientació en l'emplaçament serà exposant un de sos costats majors vers el N. 45° al O., així com el costat oposat ho estarà vers el S. 45° al E. : de manera que l'eix principal del rectangle es trobarà orientat de NE. a SO., orientació especial que permetrà que les quatre fatxades aixecades sobre d'ell se trobin degudament assolies, tal com convé que siguin.

ALÇAT

Sobre aquest rectangle s'assentaran els fonaments de l'edifici amb el gruix convenient, i, seguint an aquests, els murs o parets mestres, que formaran un paral·lelepíped de cares regulars. No presentaran, aquestes parets, en llurs paraments exteriors, cossos entrants ni salients, a fi d'evitar reclaus o angles que, arreconant-s'hi la neu, se converteixin en altres tants indrets d'humitat, en perjudici de les parets.

La planta baixa de l'edifici s'aixecarà un metre per sobre la rasant del terra, a l'objecte de procurar el degut aireig an el seu sol. An aquest fi s'obriran uns petits espitalls a les dues fatxades laterals, que establiran el suficient corrent. A més, aquesta disposició permetrà, mitjançant el corresponent rebaix del sol en part de la planta, formar dessota, un local que's destinarà a magatzem i lloc de desembarç. L'accés en aquesta planta baixa es farà mitjançant una curta graonada a l'exterior.

Seguirà an aquesta planta, o pis inferior, un pis superior, i damunt d'aquest unes golfes, trobant-se immediatament assobre la coberta de l'edifici.

Les parets mestres se fabricaran de mamposteria, i presentaran

un gruix de 0'80 metres fins al nivell del envigat del pis superior i de 0'60 metres d'allí fins a llur coronament.

Aquest coronament, per als dos murs de fatxada majors, se trobarà arràn de la coberta, tal com s'acostuma; emperò els murs laterals, o fatxades menors, pujaran per sobre la coberta, i en sobressortiran per la cara exterior a 0'30 metres, i, seguint l'inclinació de la pendent de la dita coberta, remataran en un pinyó de vessants gironats. Aquest detall de construcció, que en el país és nomenat *penal*, és de moltíssima importància, car amb aquest dispositiu queda el llosat de la coberta perfectament protegit de l'acció dels vents de direcció lateral.

Per al trabament dels murs de fatxades majors, s'aixecaran dues parets mitgeres de 0'40 metres de gruix en tota llur alçaria i que's trobaran emplaçades en la secció central de l'edifici.

Els embans que estableixen les divisions a l'interior, se construiran tots de fusta, formats per llurs directrius i amb un emplaonat amb posts emboetades degudament.

Per a la distribució dels locals interiors vegin-se els dibuixos de les plantes.

La coberta de l'edifici serà sostinguda per les encavallades de fusta, amb llurs convenients quebros, llates i un emposticat ajuntat a boet, sobre'l qual s'assentarà la coberta exterior, formada amb peces de llosa de 0'30 metres per 0'20 metres, col·locades en escata o a junta tapada.

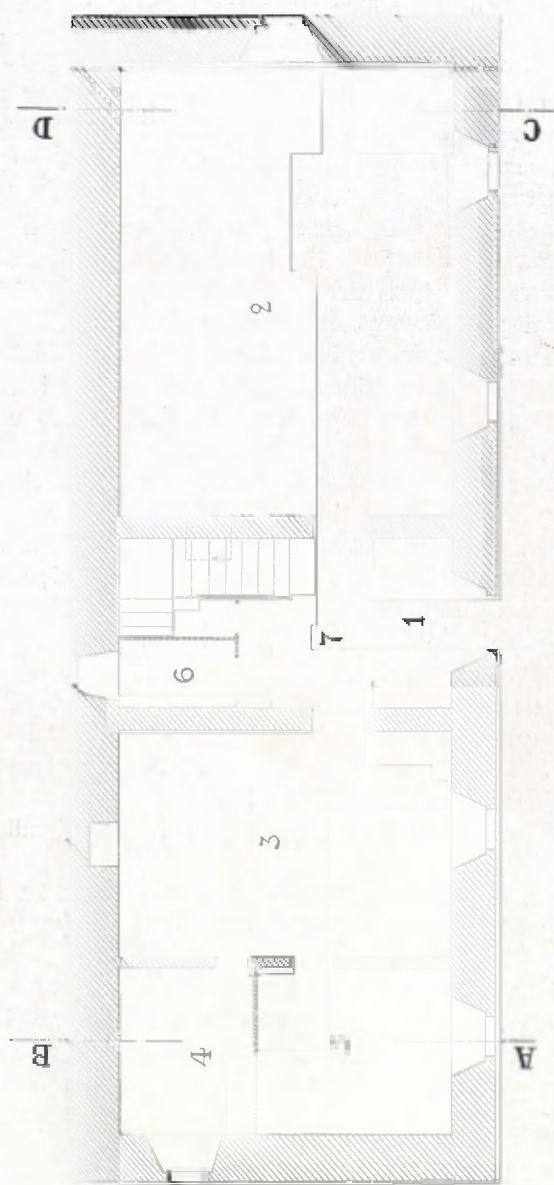
Els vanos seran coberts interiorment amb finestres d'una sola fulla, a l'objecte d'evitar el junt del mig, i proveïdes dels corresponents vidres. Exteriorment s'hi muntaran els contravents, que's construiran de fusta i obrint a l'exterior.

La porta serà de doble planxa de ferro i de dues fulles obrint a l'interior.

Els solers, o sostres, seran tots de fusta, assentant les llates sobre'ls envigats; i aquestes suportaran l'emposticat, ajustat a junta-emboetada.

L'edifici estarà proveït d'aigua suficient, tant per al servei de la cuina com per al del *water*. L'aigua procedirà de manantial, i serà conduïda per canonada metàl·lica.

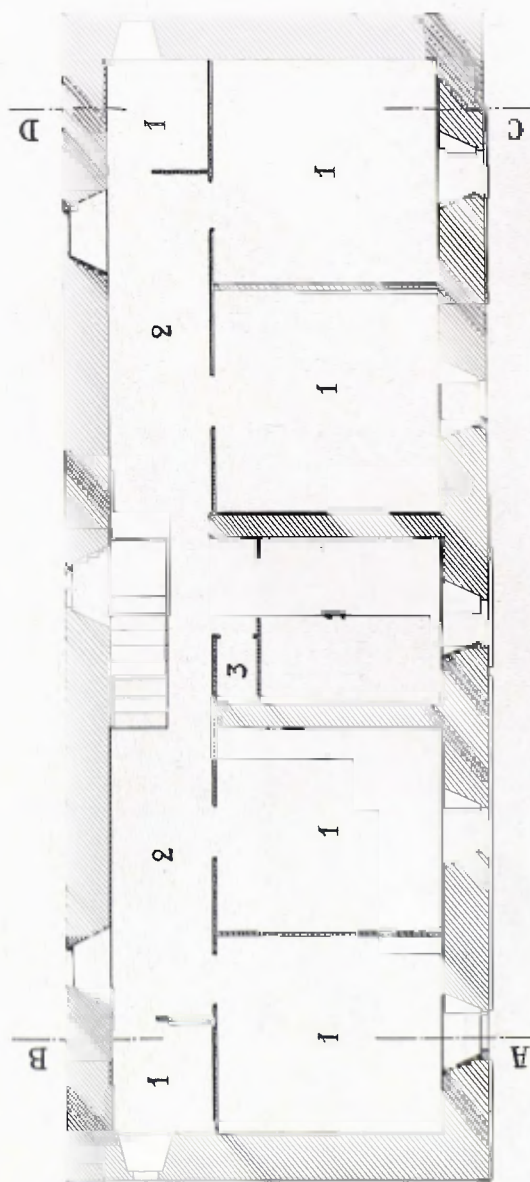
PLANTA BAIXA

Escala 1 : 130

1. VESTIBOL. — 2. SALA MENJADOR. — 3. CUINA. — 4. REPOST. — 5. CAMBRA. — 6. WATER-CLOSET. — 7. PASSADIÇ

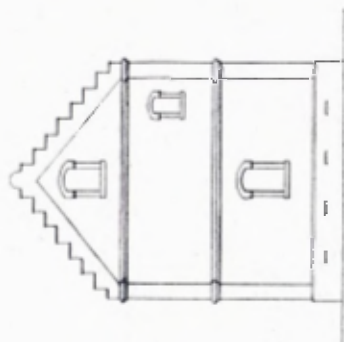
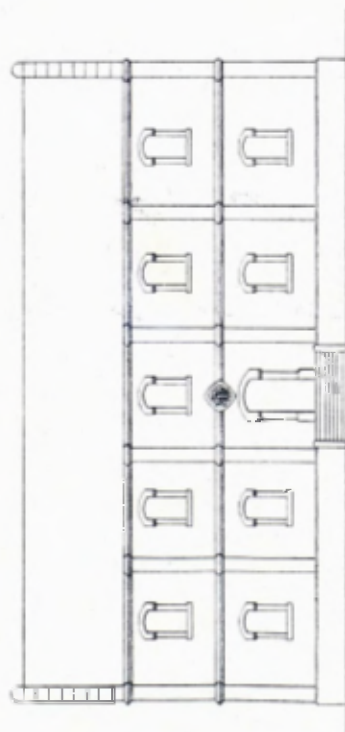
PLANTA DEL PIS

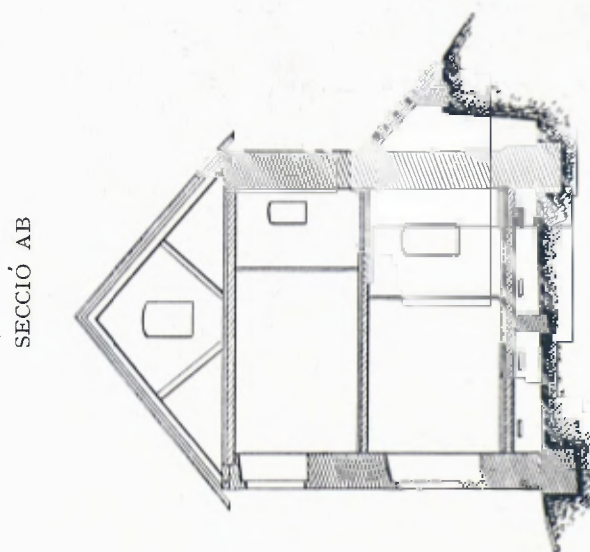
Escala 1 : 130

1. CAMBRA. — 2. PASSADIC. — 3. FOTOGRAFIA

FATXADES

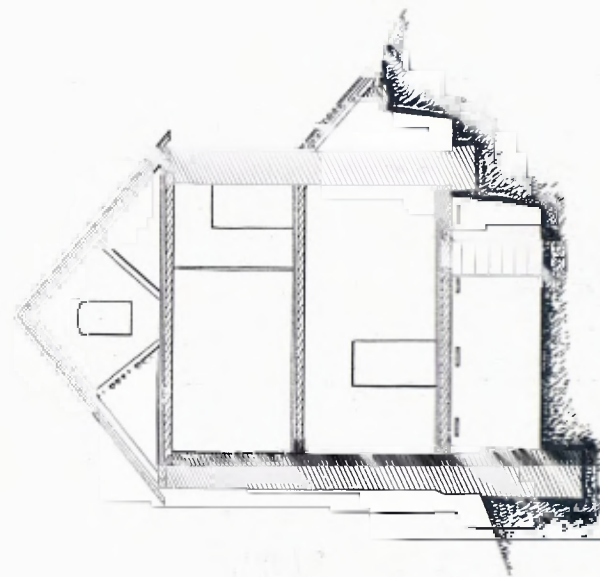

Escala 1 : 240

SECCIÓ AB

Escala 1 : 170

SECCIÓ CD

Escala 1 : 170

PRESUPOST DE DESPESES

Es gaire-bé impossible calcular amb relativa exactitut el presupost total de les despeses que exigirà la construcció del refugi, ja pel preu a que vindran a resultar els materials que forçosament hagin de pujar-se en aquell lloc, ja per l'apreciació incerta del total de dies de treball en aquells indrets, on l'atmosfera exerceix una notable influencia; ja per la no menys problemàtica de la quantitat de treball que són capaços de produir els operaris d'aquella regió de Benasque, únics que han d'intervenir en les obres; com també pels imprevistos que fàcilment poden esdevenir durant el curs dels treballs. Tenint en compte tot el que acabem de dir, i sols aproximadament, pot calcular-se que'l presupost total (descomptant el valor dels materials de que'l CENTRE EXCURSIONISTA pot disposar, per haver-li sigut cedits lliures de drets) no baixarà de 10,000 pessetes, sense comptar el mobiliari i demés efectes.

EXECUCIÓ DE L'OBRA

Portat el projecte a vies d'execució, calia a la societat concessionaria escollir la forma en que havia d'adjudicar les obres per portar-lo a cap, ja que l'administració per ella directament no convenia a sos interessos. Rebutjada, a més, l'adjudicació per mig de subasta, per raó de l'esquisida cura amb que convenia portar els treballs, ateses les condicions molt especials de la construcció i del perill que recaigués l'adjudicació en mans de persona que no reunís les degudes qualitats de consciencia i capacitat; la Junta directiva acordà que fos la via de concurs públic l'elegida per la construcció i l'explotació del refugi en projecte.

Previ depòsit, en el local social, dels plans i del plec de condicions tècniques i facultatives, que eren els únics a que havien d'atènyer-se els concursants, s'anuncià dit concurs públic a començar el dia 1.er de janer de 1913, donant tot el mes de janer per examinar els mencionats documents i redactar les proposicions. Així es notificà a l'Ajuntament de Benasque, manant fer una crida pública en aquella vila en anunci del concurs.

Entre les clàusules que constaven en el plec de concurs, s'hi trobava la de tenir d'ésser els concursants precisament veïns de la susdita vila. Una altra deia que la construcció era treta a concurs pel preu a la baixa de 10,000 pessetes, i que'l CENTRE no fixava la forma de pagament d'aquesta quantitat, o altra menor que'n resul-

tés, per raó de les condicions especials de l'obra. Emperò el concursant que esdevingués adjudicatari havia de tenir previament depositades, com a fiança, a la caixa de la societat concessionaria, la quantitat de 2,500 pessetes, i sols en casos especials la dita societat podria rellevar-lo de tal compromís; mes, arribat aquest cas, llavors la societat no li faria el pagament de les darreres 2,500 pessetes fins a tant que fos acceptada definitivament l'obra. Altra, que'l concursant adjudicatari havia de comprometre's a no contractar per als treballs, cap obrei que no fos veí de Benasque; i que, quan això no fos possible, se'l facultava, previa notificació, per contractar-lo en altra localitat, amb p.eferencia de la mateixa regió aragonesa.

Deia, una altra clàusula, que l'adjudicatari es comprometia a portar a cap la construcció del refugi en el terme de sis mesos a comptar des del dia que oficialment donés per començats els treballs, data que no podia retrasar-se més enllà del 1.^r de juliol de 1913, salvant força major i previa justificació a judici de l'enginyer inspector; essent aquest, delegat per la Junta Directiva de la societat concessionaria, i l'únic facultat per donar per acabades totalment les obres que constaven en el plec de condicions exposades.

Per fi, s'hi prevenia el cas de vagues per part del personal, marcant a l'adjudicatari la solució que li calia adoptar, etc., etc.

Finit el terme del concurs, i per part de la Comissió nomenada per la Directiva del CENTRE, s'examinaren les proposicions presentades; i de tal examen resultà ésser les més acceptables per als interessos de la societat les ofertes per D. Josep Sayó i Pedron, a qui, previa notificació i ratificació, foren adjudicades les dites obres de construcció i explotació del refugi en projecte.

Malgrat lo exposat, la Junta Directiva de la societat concessionaria acordà que, atès que no s'havien obtingut les Reials Ordres de permís de construcció del refugi fins a primers d'agost de 1912, no era prudent començar les obres en aquell temps, per raó de trobar-se llavors molt escuçada la temporada hàbil per seguir-les abans que'ls temporals ho impedissin, i no convenir que quedessin abandonades, a mig començar, durant l'hivernada. Emperò, a l'objecte d'aprofitar aquell curt terme de dos mesos escassos, disposà la Junta que comencessin tot seguit els treballs de replanteig i desmunt del solar, amb l'aplegament dels materials, única tasca que's podia exposar a portar a cap abans de la dolenta estació propera. Aquests treballs se feren sota les immediates direcció i inspecció del que subscriu, facultat per la Junta Directiva del CENTRE.

ESTAT ACTUAL DE LES OBRES

El dia 3 de setembre passat pujà des de Benasque a la Renclusa una brigada de treballadors composta de vint-i-dos homes i el capataç o encarregat de la gent. Practicades ja sobre'l terreny les operacions d'assenyalament, replanteig i demés treballs prepara-

DESMUNTANT EL TERRER

toris, donaren començ a les obres de desmuntar el solar on estava acordat aixecar el nou edifici. Com que aquest solar està format per un banc de penya, com ja s'ha dit abans, tots els treballs de desmunt hagueren d'ésser portats a cap amb auxili d'explosius.

La pedra que s'anava arrencant era col·locada en lloc convenient i a peu de l'obra, per tenir-la preparada per a la construcció dels fonaments i els murs.

Una altra secció de treballadors s'ocupava en la construcció d'un forn per coure la calç. Aquest, després de fet, resultà tenir una alçaria, fins a la boca de càrrega, de 2'40 metres, per un diàmetre de 2 metres, amb una capacitat d'uns 9 metres cúbics. Previa l'obtenció de la llenya de broça i arbustos que en prou abundor es troba per aquells contorns, i de la pedra calça pròpia per al cas,

treta de les tarteres que s'estenen al repen dels cingles de la Renclusa, es carregà el forn; i, passats els dies de funcionament, després de refredat, se descarregà, obtenint-ne una fornada de calç viva.

Aquesta fou conduïda a unes basses obertes prop del barranc, on fou amarada degudament, donant un total d'uns 15 metres

EL FORN DE CALÇ

cúbics de calç apagada d'excel·lent qualitat, que, després de solada, es cobrí amb un fort gruix de sorra.

La colla de fusters i serradors s'escampà pels boscos de la Costera i de la pleta de la Renclusa, emprenent ses tasques. Els arbres havien sigut previament tallats, i la fusta es trobava ja gaire-bé seca. Els serradors muntaren dues serres a mà, únic medi de que podien disposar, car no hi ha en aquella regió cap serra que sigui

moguda per l'aigua. Així procediren a obtenir el gran nombre de pots o taules que caldràn per a l'obra. Els fusters se dedicaren a quadrear les vigues, igualment ja tallades i seques, deixant-les a la mida en llurs dimensions precises.

Les obres, en totes llurs seccions, seguiren d'aquesta manera i sense interrupció, ajudant-hi el temps, que fou en general bastant

ELS SERRADORS

benigne fins a primers d'octubre. Llavors canvià, apareixent les nevades, cada vegada més baixes i copioses; i el fret apretà, baixant el termometre assota zero i bufant seguidament un vent gelat durant molts jorns en que no vegérem el sol.

Seguiren aquests rigors del temps cada vegada més, complicat amb el mal allotjament de la gent, que havia de fer nit al ras i dessota la bauma de la Renclusa, amb el foc sempre encès. L'interior de la cabana on jo tenia mon allotjament, sense foc resultava ja inhabitable a causa de l'aire i el fret, que mantenia glaçada l'aigua en l'interior. Els cartutxos de dinamita se'ns glaçaven, i calia molta cura per desglàçar-los en el foc, cada matí, abans del treball.

Tement que'l temps aniria extremant-se, i tenint en compte que'l desmunt se trobava ja acabat, amb son nivellament conve-

nient, i la fusta gairebé tota serrada i quadrejada; el dia 5 d'octubre vaig donar l'ordre de parar els treballs i que la gent se'n tornés a Benasque. Jo vaig encaminar-me al port de la Picada, que vaig

QUADREJANT VIGUES

passar amb forta nevada, anant-me'n des d'allí, per la Vall d'Aràn, a França, i arribant per fi a Barcelona.

Quedaven, doncs, els treballs de construcció del nou refugi de la Renclusa, interromputs per tota l'hivernada i en estat de poder començar immediatament a aixecar els fonaments de l'edifici quant l'estació permeti tornar a emprendre'ls.

P. A. de la J. D.

JULI SOLER I SANTALÓ

enginyer

Juny de 1913

Clixés de l'autor

De Sant Joan de les Abadesses a Besalú per la Garrotxa

Clixé del Sr. Pujador

SANT. SALVADOR DE BIANYA : PICA BAPTISMAL

DÈIEM, l'any passat, en aquestes mateixes planes, al tractar de Sant Joan de les Abadesses, que la vall d'aital nom té per veïnes la de Bianya i la de Vall-delbac; avant-sala, aquesta, de la Garrotxa.

Trobant-nos a Sant Joan per visitar les obres de restauració del monestir, per associació d'idees, abans d'emprendre l'excursió per la Garrotxa, volguérem visitar l'església romànica de

Sant Salvador de Bianya, ja restaurada del tot mercès a la munificència del benemèrit patrici doctor Isidor Pujador, a qui la patria sabrà premiar son despreniment.

L'església de Sant Salvador de Bianya està situada vers el NE. de la vall d'aquest nom, vall bellíssima, conreada en el pla i força emboscada encara en els cims de les montanyes que l'enrotllen, que són : la serra que comença en el coll de Canes i acaba a Clocalou, que separa la vall de la de Ridaura; la serra de Castilla, que, lligada amb la de Capçacosta pel coll de l'Home-mort, la separen de la vall de Sant Joan; i la serra que la separa de les valls de Valldelbac i de Carrera, en la qual se troben importants i antics passos en les collades de Passa-serres i Abarquedura.

La riera capdal de Bianya neix sota la collada de Santigosa i corre fins quasi al centre de la vall, per anar a unir-se, prop de la font de Serrat (una de les més boniques dels voltants d'Olot), amb

Clisé del Sr. Pujador

SANT SALVADOR DE BIANYA : ALTAR MAJOR

la riera de Ridaura i juntes desembocar a Sant Joàn les Fonts, pel qual indret la vall és oberta i desembaraçada.

L'extensió d'aquesta vall és motiu perquè hi radiquin les parroquies de Santa Maria, Sant Pere Espuig, Sant Martí del Clot, Sant Salvador, Sant Martí de Capsec i Sant Andreu de Socarrats. Hi ha, a més, els veïnats d'Hostal Nou i Clocalou.

L'església de Sant Salvador, l'única que visitarem, és del segle XII. Fou consagrada, en 1190, pel bisbe Guillem de Girona després d'edificada o restaurada per un abat de Sant Joàn que restaurà també el monestir d'aquest lloc i edificà les esglésies de Sant Pere de Tallet (Elna) i Sant Valentí de Salarsa, i que va ésser un dels més grans abats del susdit monestir.

¡Quin goig que fa veure avui l'església de Sant Salvador amb son portal d'entrada embellit per columnes amb capitells formosíssims i una arcuació en forma de sogà, amb sos esplèndids volta i arc triomfal, amb son escaient absis, en el qual s'ha obert un bell finestral, i amb son altar major nou de trínca, però ple de caràcter i austeritat com provingut de l'antigor!

No sembla pas, a fe, la mateixa església d'abans de la restauració, emblanquinada i plena d'afegits, dels quals encara resta mostra en les capelles obertes als costats de la part superior, a manera de creuer, i respectades pels serveis que presten (en l'una hi ha el Santíssim Sagrament). Naturalment que l'uniformitat de l'església queda allà troncada, per lo qual l'arquitecte encarregat de la restauració, i autor de l'altar major, el Sr. Masó, de Girona, ideà tancar les capelletes substituint els troços de mur desapareguts per superbes reixes de ferro; propòsit no realitzat per son cost i perquè la disposició de la volta ja queda perfectament determinada. Digna de fer-se notar és la pica d'aigua beneïta, romànica i escaientíssima. L'haver pintat de blau fort el darrera de l'altar major fa que, al reflectir-s'hi la llum que entra pel finestral de l'absis, adquireixi la part superior de l'església un to especial de majestat que fa destacar l'altar, el qual apareix com auriolat. En fi, l'església de Sant Salvador, malgrat ésser petita i senzilla, resulta regia i magnífica.

Tant-de-bo que així, algún dia, poguéssim veure restaurades totes les esglésies romàniques escampades per la Garrotxa, encontrada que anem a presentar.

Diu el nostre D. Lluís Marià Vidal que, en el temps geològic en que s'alçà el Montseny, s'enfonsà l'Empordà, determinant-se així la direcció de ponent a llevant que tenen el riu de la Muga i el Fluvià.

Des del Capçacosta, de tornada de Bianya, poguérem notar perfectament aqueixa direcció en el riu que davant teníem, el Fluvià.

La conca té per capçalera, al N.,⁷ la carena pirenenca, des del contrafort que entre les collades de la Muga i del Boix la separa de la conca de la Muga, fins a Montfalgars, on comença la del Ter; a l'E. té Basssegoda, Llorona (*Lliurona*, pronuncia la gent) i la Mare-de-Déu del Mont; al S., Sant Julià del Mont i derivacions vers el NE.; i, a l'O., del Grau a Puig-Sacalm i tota la serralada que per Santigosa, Capçacosta, Sitjar, Navà i colls de la Batllia, Boixeda i Prugent s'estreba amb Montfalgars.

¿Es aqueixa conca la que abans constituía la Garrotxa? Antigament així *podia* considerar-se, per la raó que, a l'encontrada, una part

per sa feresa i altra pel seu volcanisme, no li esqueia cap més nom que'l de *terra dolenta, aspra, trencada, feréstega*, puix tot això vol dir *Garrotxa*. Molts olotins encara avui ho creuen així des del moment que tenen a honra formar part de la Garrotxa. Però com que la ribera actual del Fluvià és plana, xamosa i exuberant de ve-

Cave del Sr. Pujador

SANT SALVADOR DE BIANYA : PORTALADA

getació, i en la del Llerca (un de sos afluents), per exemple, tot són congostos i cingles pregons, apar que an aquella no li convingui el nom, ni batejant-la amb el de *Garrotxa baixa* per diferenciar-la de la Garrotxa alta, que estaria formada, en tal cas, per les rieres de Castellar, Llerca, Borró i Capelada, afluents, per l'esquerra, del Fluvià.

No obstant, avui, d'aqueixa Garrotxa alta, sols, potser, hauria de considerar-se com a tal, apart de la del Borró, que amb bon encert hi afegeix el nostre D. César A. Torras, la conca del Llerca, que és la que travessarem nosaltres, afitada al N. per la carena pirenenca, a l'E. pel Bassegoda i la serra que des del coll del Faig se dirigeix al SE., al S. per la serra de Vivés o de Bianya, i a l'O. per les ramificacions del coll Prugent fins al de Sant Pau.

El Llerca és l'afluent més gros del Fluvià, i sa direcció està peretament determinada vers l'E. i el SE., per anar a trobar a tot E. el riu principal. Afluents del Llerca són les rieres de les Ferreres i Roca Bastella, que baixen dels colls de Vernadell i Malrem, i les de Salarsa, Monàs i Valldelbac; però la més important és la de Sant Aniol, formada de dues: la de Ribelles, que neix en el coll de les Falgueres, i la de Comella, que's forma en el vessant NO. de Bassegoda.

Importants serralades creuen l'encontrada, entre les quals citarem en primer lloc la que neix en el coll de la Muga i segueix cap a Riu, Guitarriu i Sant Grau d'Entreperes, després d'originat el ramal de Bassegoda i Mare-de-Déu del Mont. Del coll de les Falgueres baixa la gran serralada de Monàs, que per Talaixà embranca amb la de Ferràn o Grau d'Escales i separa les valls de Sant Aniol i Baget. Per Bolós, Salarsa i Bestracà (*Mestracà*, pronuncia la gent), una altra serra, nascuda sota Castellvell, separa les valls de Rocabruna i Baget de la d'Oix. La serra de Vivés separa la vall de Bianya de la Valldelbac fins a coll de Carrera, i, des d'aquest coll avall, de la de Castellar de la Montanya. El Montmajor, Toralles, Montpetit i derivacions, serra d'Oix i Palomeres, separen les valls de Castellar i d'Oix.

En totes aquestes serralades és d'admirar la denudació que hi han operat els agents dinàmics exteriors: els atmosfèrics, per exemple, han fet punxagut el Bassegoda; l'erosió de l'aigua ha format colossals gorges, com la de Sant Aniol.

Molt pot estudiar-hi qui es dediqui a geografia física, i tant o més el geòleg. Nosaltres poc poguérem fer-hi, per falta de temps.

No obstant, segons datos recollits, hi ha, en aquella Garrotxa, representació d'una gran part de les èpoques geològiques. A Rocabruna, Bolós i Salarsa s'hi troba el *silúric*; en el coll de les Moles, el

carbònic; a Oix i a Riu, el *triàssic*; de Castellfollit a Oix i Sadernes, un clap del *cretaci*; la mar *eocènica* s'estenia cap a Bolós i Bassegoda, i, per tant, an aqueixa època pertanyen tots aquells terrers, on se troba des de la calça de la seva basa, a Bassegoda, fins al guix alabastrí, a Beuda. Abundosa fauna del *quaternari* s'ha trobat a Bianya, essent de notar la troballa de l'*elephas primigenius*. Se troben, a l'encontrada, roques eruptives de distintes classes: *granítiques* a Sant Miquel de Pera, *porfídiques* a Sant Aniol i Riu, i *basàltiques*, que són importantíssimes, en els voltants d'Olot.

Fenomen notable, que ja feia notar el nostre anyorat Mn. Font i Sagué, és que'l Ter seria tributari del Fluvià si la collada de Sant Pau de Seguries, aon nosaltres, tornant de Bianya, ens encaminàrem, no li hagués barrat el pas, fent-lo tòrcer de camí, d'E. a O., contra sa natural direcció.

Arribats nosaltres a Sant Pau, visitàrem sa església, situada en la collada d'aqueix nom i edificada per un abat de Sant Joan. Mercés a canvis i superposicions, avui no té res de particular. La primera vall, per aqueixa part de la Garrotxa, dita Valldelbac, és perllongació exacta de la de Sant Joan i té tots sos mateixos distintius, però contrariament d'aquesta, essent la collada de Sant Pau la divisoria, orientada de ponent a llevant.

La Valldelbac té unes dues hores de llargada des del coll de Sant Pau, on comença, fins a l'estret de Bodelquer (bosc del Quer), on acaba i per on s'esmuny la riera de Bac, o de Llercó, per afluir al Llerca. El ponent de la vall, com s'haurà comprès, és a l'esmentada collada de Sant Pau: amb ella s'estreben perpendicularment les montanyes que limiten l'encontrada. A tramontana, esquerra del riu, hi ha el Puig Ou, que en sa part d'amunt està en contacte amb les estrebacions del Sitjar, i en sa part d'avall s'embranca, per la collada de Resclusanys, amb el Taió, que continua fins a Bodelquer. Aquestes serres, que tenen fermes pujants com el d'Arrenca-fels (¡si serà forta la pujada!), separen la vall de Creixenturri de Bolós i de Pera. Les montanyes de la dreta de la riera, a mig-jorn, formen la serra dita de Vivés, que separa la vall de Bianya des de Capçacosta fins al coll de Carrera, situat ja a sol-ixent de l'encontrada. En aqueix coll, orientada també a sol-ixent, s'apoia la feréstega montanya de Montmajor, que tanca la vall, separant-la de la de Carrera. El Montmajor i el Taió es troben a Bodelquer, formant un grandíols i altívol estret.

La riera corre regularment pel centre de l'encontrada. La formen i l'alimenten un bon nombre de fonts, aigua-vessos i torrenteres, com les de Roques Blanques i Ribera dels Sunyers, que té bells sal-

tants. Les fonts més importants són les del Molinot, de la Torra, de Llongarriu i de càl Ferrer, totes abundoses i d'aigua fresca i regalada. Si s'hagués de portar càrrec i data d'aqueixa riera, en la data podríem posar solament que fa anar dos o tres molins fariners, i, en canvi, en el càrrec, com que son desnivell és pronunciadíssim, hi hauríem de posar ses grans riades, que adquireixen una força inusitada i perillosa per a les cases situades a les vores de sa ribera. Així, últimament, de càl Ferrer se n'emportà uns forts i seculars murs de contenció, essent incalculable el nombre de palanques que d'allà se n'ha endut, amb tot i ésser construïdes amb cura i solidesa provades.

Geològicament l'encontrada pertany, en sa major part, a l'època eocènica, havent-se'n recollit un bell nombre de fòssils característics, que's guarden en el museu-biblioteca d'Olot. A l'escriure aquestes ratlles se'm notifica que, recobrint el *numulític*, se troba, en alguna part, l'*oligocènic*, lo qual demostraria que fins allà arribava també la formació lacustre d'aïtal època. A ponent de la vall hi ha roques granítiques.

El clima de la vall pertany a la zona freda temperada, i és lloc sanitos per sa altitut i per la puresa de l'atmósfera, ben oxigenada mercès als boscos de l'encontrada. Res ho prova més que la longevitat que assoleixen sos habitants, entre'ls quals, actualment, n'hi ha que compten més de noranta anys i no pensen en morir-se.

Per no ésser aprofitada la riera, i no podent, per tant, amb la seva aigua, fertilitzar-lo, el terror és de mitjana qualitat, i produeix blat, blat-de-moro, llegums, hortalices i fruites, com peres, pomes, etc. Cria's, a la vall, bestiar cavallal, porquí i de llana; hi ha caça de pèl i ploma, i de sos boscos de pins, faigs, alzines i roures s'extreuen fustes, escorça, carbó i feixina. En quant a indústries, han desaparegut de la vall. Antigament, i essent potser el primer lloc productor de ciment a Espanya, se'n fabricava a la Coromina, una casa de la vall, coent les margues numulítiques de Montmajor. Ara, si se'n fa, és, per falta de comunicacions, en petita escala, una petitíssima escala davant les explotacions d'aqueixa indústria establertes a Sant Joan i a Ripoll. Una altra indústria també desapareguda, mercès als avenços de la fabricació i a la fàcil competència, era la d'eines de pagès i encluses, que's fabricaven a càl Ferrer; tant acreditades en altre temps, que encara avui són recordades com a cosa notable. Un dels ferrers volia estendre son negoci fabricant també eines estanyades de cuina anàlogues a les de Saint-Etienne (França); però no ho arrelà, amb tot i haver-ho començat, només que per haver-li

proposat, la casa francesa on aprengué aqueixa indústria, a entrar-ne també de contrabàndol. No fa gaires anys que's començaren els treballs per establir a la vall una fàbrica de productes químics destil·lats de les fustes; però fracassà l'empresa després d'haver fet un camí carreter i d'haver tallat sense ordre ni concert una munió d'arbres que, el dia de la nostra excursió, vegérem abandonats, causant una

Clixé de D. C. A. Torras

SANT ANDREU DE PORRERES

impressió tant dolorosa, que fins alegrava el fracàs, puix potser hauria esdevingut erma una encontrada frondosa ara de debò. Finalment, una empresa tenia el propòsit, no sé si ja deixat córrer, que creués la vall el tramvia elèctric d'Olot a Camprodon. Es llàstima que no's realitzi aquest projecte, car donaria una riquesa incalculable a l'encontrada.

La Valldelbac s'uneix amb Olot per l'antic camí-ral que travessa per Joncars la serra de Vivés. Aqueix camí es fa en mul. Per carretera o camí carreter, que no és lo mateix, s'uneix amb Olot per Llongarriu, Castellar de la Montanya, cim de Vivés, nomenat *la Cau*, Colom i Sant Joan les Fonts; o bé pel coll de Carrera, Canyamàs i Castellfollit. De Llongarriu a Sant Pau, pel bac, hi ha el nou camí carreter obert, com s'ha dit, amb motiu de la projectada

Clixé de D. C. A. Torras

SANT MIQUEL DE LA TORRA : ESGLESIA

fàbrica de productes químics. El camí-ral antic de Sant Pau, que unia antigament Ripoll i Besalú, passa per la vora de la riera, la qual travessa pel pont dels Esquellerincs, d'escapient arc, i el pont de Molinot, també d'una sola arcada. Per fi, la vall s'uneix, pel camí-ral antic que passa per càl Ferrer i per Bo-

delquer, amb Pera, Baget i Oix.

La població de la vall pertany al municipi de Capsec, avui vall de Bianya, i la componen una cinquantena de cases, totes escampades, amb uns doscents i tants habitants. La propietat està repartida entre cinc o sis propietaris, entre ells els de Llongarriu, la Torra, la Badosa, la Coromina i Pujador. La Torra i Llongarriu tenen, amb el mateix nom, procedència antiquíssima, comprovada pels llibres parroquials. El lloc

Clixé de D. C. A. Torras

SANT MIQUEL DE LA TORRA

oficial de reunió dels veïns és el clot de Manous, en un xamós prat que té per nom *plaça de la Constitució*.

En lo religiós la vall pertany a la parroquia de Sant Andreu de Porreres*, amb les sufraganies de Santa Madalena del Coll, Sant Feliu de Bac, Mare-de-Déu de Llongarriu i Sant Miquel de la Torra, servides per rector i vicari i situades gaiament en diferents indrets de la vall. A la parroquia s'hi diuen dues misses cada diumenge, i se'n diu una altra un diumenge a Sant Miquel de la Torra i l'altre diumenge a Llongarriu. Dues festes majors se celebren : la de la Valldelbac de dalt per Sant Feliu, en l'església del qual hi ha missa aquell dia, i la de la Valldelbac de baix per Sant Joaquim, i es diu missa a Llongarriu, tant si toca com si no. Hi ha oratoris particulars a la Coma i a Llongarriu. Se bateja a Porreres i s'enterra en les demés esglésies, exceptuada Santa Madalena, on actualment no s'hi diu cap missa durant l'any. Les esglésies de Porreres, la Torra i Llongarriu conserven vestigis de llur primitiu origen romànic. A Sant Feliu se venera una antiga imatge de fusta amb el títol de Mare-de-Déu de Valldelbac. En els retaules de l'altar major de la Torra i Llongarriu hi ha pintats llurs titulars, Sant Miquel i la Verge dels Angels. En llurs esglésies respectives hi ha goigs dedicats a Sant Andreu, Santa Madalena i Sant Miquel. Porreres fou donat, en 904, a Llandrius, prop de Camprodón (document del P. Villanueva citat en l'*Historia de Camprodón*); i en 977, diu en Botet i Sisó, fou donat pel bisbe Miró a Sant Pere de Besalú. Sant Miquel de la Torra, que havia sigut parroquial i compta d'existència des del 988, fou també una possessió d'aquest monestir. L'església de Sant Feliu fou consagrada en 996 (Montsalvatje). La de Llongarriu fou restaurada (tornada al culte, potser) en 1672.

L'haver-se trobat un gran nombre de *pedres de llamp* (destrals prehistòriques) a Coma Armada, a l'indret de l'església de Sant Feliu, ha donat lloc a que Mn. Gelabert, d'Olot, hagi assenyalat allà una estació pertanyent an aquell temps, i fins se diu que hi corregué també, llavors, una batalla. Sense afirmar-ho ni negar-ho, la qüestió és que les troballes són un fet, i demostren, si no altra cosa, que l'encontrada ha sigut habitada o coneguda des de molt antic, malgrat no's trobi ni se sàpiga res de sa història fins a la Recon-

* En la visita pastoral efectuada darrerament pel senyor bisbe de Girona, doctor Pol i Baralt, s'ha acordat traslladar la parroquia a Sant Miquel de la Torra, degut a que a Sant Andreu ni les habitacions de la rectoria ni l'esquifidesa de l'església responen a les més elementals necessitats de l'higiene i del culte.

questa, iniciada, sens dubte, en les terres de la Garrotxa, de les quals la Valldelbac és avant-sala. Se diu «sens dubte» perquè no's troben pas documents que del cert ho acreditin; però les tradicions de la vall, i els fets més o menys verídics (però verídics a la fi) que's coneixen, ocorreguts en les valls limitànies, semblen prou expressius, en conjunt, per demostrar-ho.

Així les tradicions de la vall diuen que les coves i balmes de Montmajor, avui ja mig arrunades, foren, un dia, aixopluc de cristians; que les ruïnes que's troben pel camí de Toralles pertanyen a un convent alçat durant la liberació; que'l castell de la Torra, del qual se conserven parets de més de vuit pams de gruixaria, fou edificat per a la defensa de la vall i de Boldequer, el pas al cor de la Garrotxa; que a Montpetit hi havia un castell, del qual queda una cisterna, utilitzada, un temps, per caçar llops; i que la vall quedà assignada, amb motiu d'una guerra, a un senyor nomenat Bach, ja perquè aquest era son cognom o ja perquè l'hagués prè d'acord amb les condicions de la vall, on és extensa la part baga. An aquest propòsit cal recordar que en Pujades (llib. 7, cap. 20) diu que'l bisbe de Girona D. Francisco Arévalo de Suazo, estant en la parroquial de Sant Andreu de Porreres, en el principi d'un missal antic trobà escrites en lletra a mà aquestes paraules: «En lo temps se perdé Espanya veneren aquesta vall, que era dita de Moyer, un cavaller de les parts marítimes per nom Hugo Bach y poblá de sas gents y bastí lo castell que vuy es y sustentintse éll y los seus fins a la vinguda dels Franchs de Carles Maynes y per chó es apel·lada Vall de Bach.» A Sant Miquel de la Torra es diu que tenia la residència aquest senyor.

Quelcom de cert hi ha en aquestes tradicions, per quant no sols la Garrotxa tota, per sos mals passos i coves i camins abruptes, pot ésser encara avui refugi de fugitius, sinó també per quant en Parassols, en sa *Historia de San Juan de las Abadesas y el Santísimo Misterio*, ha pogut dir, amb força fonament, que, quan els sarraïns s'apoderaren per primera volta de la vall de Ripoll, els habitants que no acceptaren el nou jou i no tingueren medi de fugir a Septimania, es refugiaren en llocs inaccessibles i s'alçaren al crit d'indpendencia en 715, fatigant l'invasor, fins que en 718, ajudats pels refugiats de la vall de Moier, l'actual Valldelbac, l'obligaren a desamparar la vall del Ter. No obstant, fins al 736, ensinestrats per Quintilià, no feren gaire res de profit: sols després de Tours, ajudats pels francs, no quedà lliure el país. Edificaren llavors els castells de Cavallera i Creixenturri, que s'apoiaven en el castell de Moier

per una part i per l'altra en el de Pardines, i aquest en les coves de Ribes, etc., fins a Blancafort, establint l'extensa línia de defensa que tants bons serveis hagué de prestar en successives irrupcions d'alarbs.

Prova l'etimologia de la vall donada per en Pujades, a més de la família Desbach de que parla en Montsalvatje, un document * de l'any 1565, que parla d'un afitament de finca de Rocabruna, que diu : « La Decima reb la Senyora Bach com a Senyor del Castell de Rocabruna. La Primicia reb lo Senyor Rector de dita Parroquia... etc. » « Las novalias reb lo Rector pero ara dilhuen han feta concordia la Senyora Bach y lo Rector y diuhén se parteixen per iguals parts. » Qui sab si en aquesta senyora Bach s'extingí la línia masculina dels senyors d'aquest nom!

Actualment és això tot el que s'ha trobat respecte a historia d'aquesta vall; però, si tenim en compte que dues de ses esglésies pertanyien a Sant Pere de Besalú i que l'alou *Bag* el posseïren en 1011 Santa Maria de Ripoll i en 1017 el monestir de Camprodón, cal suposar o afirmar que la Valldebac seguí la sort d'aquells famosos monestirs. En temps de revolta han sigut aquelles terres refugi de vençuts, els quals, per viure, havien de recórrer al robatori, segrestament i assassinat, segons encara hi ha qui es recorda dels actes de pillatge comesos en les últimes guerres carlines.

La cultura de la vall deixa encara molt a desitjar malgrat haver-hi mestre, un pobre mestre enterrat en vida per l'escassetat del sou. No és d'estranyar que les supersticions, filles de l'ignorancia, niin encara en aquella bona gent. Farà ara uns quatre o cinc anys que la gent mig matà a disgustos una pobre dòna que per a ells era... *bruixa*. El pont del Molinot l'acaben de fer malbé tot cercant l'or que hi ha amagat. Els que posseeixen destrals prehistòriques estan assegurats del llamp. El follet és qui nua les crins dels cavalls i qui, posant-se sobre'l pit de la gent, dóna el *pesadillo* (asma). Quan, no se sab encara per què, de la nit al matí, el bestiar es queda esquilat, tot-hom té por de la pedregada que esdevindrà, perquè els pèls, bufats per les bruixes, al pujar enlaire, criden la pedra, i quiscun d'ells, en una pedra, baixa a malmetre les collites. També hi ha qui creu encara en els saludadors. El saludador resulta ésser el setè fill d'una casa en que siguin nois els sis primers. Neix amb una creu impresa al paladar, amb la saliva guareix tots els mals, i amb

* Posseeix aquest document el jove Dr. Joaquim Danès i Torra, metge d'Olot, a qui quedo agraïdíssim pels datos que m'ha aportat per a l'estudi d'aquesta vall.

l'alè mata la rabia i els goços folls. Llepa i camina, i no's crema, sobre un ferro ruent. Ara fa uns setanta anys que, en efecte, un saludador passà la llengua i la planta dels peus per un ferro enrogit a la fornal per l'autor dels dies del qui això escriu. La multitud, congregada a càl Ferrer, cregué assistir a un prodigi, i al prodigi s'atingué malgrat les advertencies del veterinari, que, sense saliva ni creus al paladar, guaria els mals de les besties, per lo qual, com que restava feina al saludador, aquest no tingué més remei que realitzar el fet, amb perill de la vida, demostrant un poder com sobrenatural, per reconquerir la clientela.

Restà sols dir que'l dia de la nostra excursió seguirem la nova carretera que passa per la dreta de la riera i travessa un seguit de torrenteres els fondals de les quals són un teixit impenetrable de bosc. Se troben pel camí, a poca distancia l'una de l'altra, les cases de Mas Abad, Diuinal, Martí Noi i Coll, la proximitat de les quals s'anuncia pels arbres fruiters que les volten. A cada revolt de la carretera es presenten paisatges preciosos i dilatats cops de vista sobre l'altre vessant de la vall, en el qual se destaquen les cases que'l poblen, com la del Triadú, situada esplèndidament. No obstant, la casa potser més ben situada de la vall és la de Llongarriu i sa església, que nosaltres visitarem; però no estan ben situades per l'horitzó que dominen, que és poc, sinó pel lloc, que trobarem encisador; pels boscos que les rodegen i que'ls rossinyols alegren, pels prats de llur repeu, embellits de flors boscanes; per llur flaire sanitos i per llurs camins enramats a cada banda per esbarzers, argelagues, ginesteres, farigola i boixos. Sols mancava oir la campana de l'església cridant a missa amb el seu sò acompassat, extens, dolç, que fa vibrar l'encontrada tota, afegint una harmonia més an el càntic perennal d'amor que la natura eleva a Déu, qui l'ha criada.

Per la dreuera prosseguirem vers la casa dita de l'*Hostal*; i, travessant la riera, solcada d'infinites teixidors, per la palanca de càl Ferrer, boi parant, a més, davant la font, situada com dins una capella i al peu de grossos pollancres, arribarem a l'era de càl Ferrer referit, a l'hora en que era més animat el ball de la festa major, l'únic ball que's fa a la casa, el dia, únic també, que sos avant-passats ficaven l'olla gran dintre la xica, per a l'endemà tornar a la feina amb més braó i delit fins a perfeccionar la llur industria : les eines de pagès i encluses dels ferrers de la Valldebbac *.

* Com a renét de qui fundà aqueixa casa, siga'm aquí permès tributar-li, com an els demés successors, homenatge d'amor filial. (Nota de l'autor.)

Farà uns vint anys que la torna-boda d'aital festa major consistia en una cacera de comiat, després de la qual tots els caçadors se reunien en un determinat indret de Montmajor situat sobre una enorme cinglera, lloc de torna-veus, on aquells, ara engegant trets allhora, ara l'un després de l'altre, produïen, en virtut dels ressons repetits un grapat de voltes, una fressa del diable.

Casé del Dr. Danès

CAN FERRER DE LA VALLEDLBAC

fins a causar l'il·lusió que s'oïa un combat o que retronjava una forta tronada. En els temps actuals el costum ha desaparegut.

Nosaltres visitarem en aquella hora la casa de Colldecarrera, a una mitja hora de càl Ferrer. El coll de dit nom, partió d'aigües de les rieres de Bac i Castellar, té un magnífic punt de vista sobre Llongarriu, destacant-se al lluny les serres d'Ogassa i Cavallera. La vall de Castellar, o de Carrera, que des del coll s'ovira del tot, està limitada a l'una banda per les estrebacions de Montmajor i Montpetit, i a l'altra per la serralada de Castellar, que la separa de Bianya i en la qual se troba l'església parroquial de la vall. Queda tancada al fons per la serra del Cos, sobre Castellfolit, tot deixant pas a la riera que desaigua en el Fluvià. Des de la casa de Colldecarrera es dona esguard a la badia de Roses. De fa poc, la dita casa, que ha-

vía pertangut a Besalú i Camprodón, inaugurarà una capelleta dedicada a la Mare-de-Déu del Rosari.

En aqueixa casa s'afegiren a la nostra colla l'actual secretari de la Secció d'Arquitectura i son germà, citat en nota, metge d'Olot, i tots plegats tornàrem a càl Ferrer, des d'on, acompanyats pel guia, un antic contrabandista d'Oix, de setanta-tres anys, ferreny, però lleuger com una daina, ens dirigírem vers el poble de Pera.

Durant un quart llarg se segueix la riera, camí limitat d'horitzó, però que té, en canvi, una vegetació que l'anima. La riera besa ja la planta del massiç Montmajor, quan se troba un petit molí que té la particularitat que la seva era es troba dalt del terrat. (Recomano el cas als arquitectes per si volen construir terrats de solidesa a prova de poder-hi batre.) Allà, els massiços de Montmajor i Taió (pel vessant d'aquest últim passem), van acostant-se, formant l'estret de Bodelquer. Abans, amdues montanyes, allí es petonejaven : ara apar que's desafiïn com si estiguessin dretes i en actitud menaçadora; perquè son superbes les cingleres que'l riu, de mica en mica, per passar, ha anat obrint! Si aquestes montanyes no s'haguessin desunit, i la collada de Coldecarrera s'hagués mantingut enlairada i ferma, potser la Garrotxa començaria a Bodelquer, car llavors hauria cedit el coll de Sant Pau, embestit pel Ter a l'altra banda. Llavors la vall de Sant Joan s'hauria perllongat fins a Bodelquer.

Abans de sortir de l'estret el camí es bifurca : l'una branca va a Oix, i l'altra, que seguirem, comença una fatigosa pujada, necessària per salvar les cingleres del Taió, fins a sortir part d'amunt de l'estret i al caire d'una esfereïdora timba. Del lloc se'n diu *la Miranda*; i en bona fe que li escau el nom, car és esplèndid. Allà un pot fer-se càrrec de lo que vol dir *Garrotxa*. Cingles i tarteres llarguïssimes, verticals, de cents metres, expliquen la naturalesa d'aquella terra, com si estigués situada a 3,000 metres d'altitud. No ho dic perquè es faci, que no pot fer-se pel perill que esdevé an els vianants del camí del fons de la vall; però, una pedra que's tiri, salta i rebotja amb folla furia. Espaordeix el pensar que un caigués en semblants precipicis : quedaria esmicolat!... A cada topada deixaria reliquia de son cos, a la manera del que passava an alguns sants homes que l'església venera, a qui, després de fer un miracle, la gent, per reliquia, els tallava un trocet de capa, fins que'l sant se quedava sense. Des de la Miranda, poguérem saludar, al lluny i a la dreta, la Mare-de-Déu del Mont, el pic que havia de tancar la nostra excursió; mentre que a l'esquerra, per sobre de Pera,

vèiem el pic de Bestracà, que saludàrem dient-li : «—Fins ara!».

Prop de la Miranda s'obre, a l'esquerra, el camí de Baget. El de Pera fa llavors una grandíssima volta per seguir la barrancada, a causa de la qual les cases del Sagué, Cortal, Masos de la Vinyota i Olivera, que a dret fil distarien cinc o deu minuts de les

Clixé de D. C. A. Torras

CIM DE BESTRACÀ

cases de Pera, ara en disten més bona estona. Pera està situat a l'aresta, certament ben roma, de les montanyes de dit nom; i son terror, rublert de pedres, confirma l'etimologia del seu nom, d'acord amb els concienzosos estudis de toponimia del nostre senyor president. Com que'l temps apressava, perquè desgraciadament jo sempre tinc de fer mes excursions amb temps ràpid i assenyalat, no'ns detinguérem a Pera ni tant sols per visitar sa església.

Prosseguïrem, doncs, l'excursió, no deixant el camí que a l'altra banda de l'aresta es redreça vers el coll de Çamargol, Collçamargol o coll de Pera, el vessant del qual, contrari al que nosaltres havíem seguit, és la capçalera de la vall i riera de Barrancot, afluent del Llerca, nomenat allà *riera de Baget*. La vall de Baget se presenta, des d'allà, esplèndida i xamosa de debò, destacant-se de sos components, enllà de la riera, la gran serralada de Monàs, i ençà l'esvelt Bestracà. Des de Collçamargol, en direcció a Pera, es domina el Montpetit i la collada d'Eroles o de les Molses, prop de Toralles.

Flanquejant l'espatlla de les montanyes de Pera, baixàrem cap al collet de Bestracà o Cabiró, que per la part que seguïem dóna aigües al Barrancot. Pujàrem a l'actual casa de Bestracà, on deixàrem l'impedimenta; i, ardits i lleugers, en tres quarts assolírem el pic de Bestracà a l'hora que'l sol acabava de pondre's. Mai, a la vida, en aital hora, m'havia trobat dalt d'un pic de les condicions d'aquest; pic escarpadíssim i mitjanament accessible solament per un costat; ni mai, a la vida, l'espectacle de la natura a l'ajocar-se em causarà, com llavors, emocions tant dolces com inexplicables.

Girant-nos cap al N. ens era impossible esbrinar la nota de color amb que vèiem les majestuoses serralades de Monàs i Canigó; a l'E. se'ns presentaven cendroses les serres de Ferràn, Bassegoda i Mare-de-Déu del Mont; al S. i al SO. s'esfumava, allà al lluny, l'Empordà, essent encara vigorosos els colors clars amb que apareixien la serra de Finestres i Cabrera i Puig-Sacalm. A l'O. la serra pirenenca llua en sos caps la nostra clàssica barretina vermella, car el sol tenyia encara els cims amb una faixa d'aquell color.

Si, cansats de mirar al lluny, ens fixàvem en lo de prop, els fondals ja els vèiem invadits per la foscor; i, de la mateixa manera que ja no podíem ovirar els detalls més pregons, així, tampoc, per la fosquedat que regna igualment en la nostra història, no poguérem, a pesar de l'estudi que s'hi va fer, restablir *in mente* les parets que en ruïnes trepitjàvem. I ens quedàrem, per tant, sense poder endevinar si aquelles ruïnes havien pertangut a un castell, o atalaia, allà gaiament ben situat, o bé al convent que les tradicions allí també situen i on diu que's venerava la Santa Majestat que és avui a Baget i que consisteix en un Sant Crist, bisantí, de gran alçaria, que no se sab si és home o dona, perquè algú que volgué saber-ho diuen que's tornà cec. Si no era castell, si no era convent, era solament una casa? Segons se llegeix a l'índex de pergamins que's conserva a Sant Joan, el rei Jaume donà una casa an en Pere Bernat Vidal, senyor de Bestracà; la qual donació, així

com el *merum et mixtum imperium*, fou confirmada, en 1259, per l'infant D. Pere. Bé sembla que una casa donada i confirmada per reials persones havia de gaudir d'importància, i, per tant, bé podria ésser la casa forta situada al cim de Bestracà; casa, per raó d'ésser forta, que podien posseir els nostres esmentats reis.

El citat índex parla també d'una casa que un abat de Sant Joan, en 1301, donà a Guillem de Bestracà amb la condició d'entregar cada any una quantitat de pa i vi, una perna i una espatlla de porc, i un parell de gallines. I, finalment, s'hi llegeix també que en 1021, l'Agnès d'*Aqua pulcra* de Bestracà, de la parroquia d'Oix de Tortellà, es redimí de la potestat d'en Guillem de Boxols. Per lo qual se demostra que Bestracà té procedència ben antiga i transcendència ben assenyalada; tant més si es té en compte que's troba en documents la data de 977 referint-se a l'església de Sant Andreu i Sant Julià de Bestracà.

Però el temps volava; la fosca dels fondals anava pujant suauement; les avançades començaven a embolcallar-nos : fou precis, per tant, fugir d'aquell encinglerat cim, accessible sols per un costat, repeteixo ara, seguint al nostre Sr. Torras; amb lo qual vull dir que quasi fou temeritat devallar-lo, no pel camí per on havíem vingut, sinó per la part N., dreta com un fil. Sort que ja només endevinàvem, i que no'ns atreia, per consegüent, el buit de l'abim: arrapats a terra, a poc a poc; efectuariem la perillosa devallada, tins a trobar un esborancat corriollet que'ns portà altra volta a la carena, al pla de Sant Joan, on encara s'efectúa l'ofrena del pa.

Com és natural, la fosca no'ns deixà visitar l'església, per altra part descrita (com altres que, per lo tant, no descriuré) en la *Guia de la Garrotxa*. Només diré, com a cas particular, que tant a l'església com a la casa de Bestracà, que en virtut de llur posició són aïllades sovint per la tramontana, les parets del volt pugen més que'ls teulats : si no fos així cap teula s'hi aguantaria, per més estrebada que fos. Si fins hi ha perill per a les persones : prou ho diria, si visqués, el pare de l'actual comte de la Vall de Marlès, que va estar a punt de perdre la vida a la collada de Cabiró quan visitava el districte preparant unes eleccions.

Recollida l'impedimenta, sortírem de la casa de Bestracà quant ja fosquejava que amb prou feines vèiem la blancor del camí, per sort força transitable. Al pasar per cân Peyré ja era ben fosc, a pesar de lo qual el guia ens va fer seguir el camí de drecera, camí de contrabandistes, camí tant desavinent, que a cada passa hi encepegàvem i quèiem.

De bon matí sortíem, l'endemà, d'Oix en direcció a Talaixà. El poble d'Oix està situat al mig de la vall, que és molt gran i poc encisera, perquè no és emboscada, podent-ho ésser, com sembla que havia sigut, atès que les montanyes de Bestracà, Pera i Santa Bàrbara, que la limiten, hi tenen relativament una suau declivitat.

Perquè no teníem temps no visitàrem més que de pas l'església d'Oix, romànica, posseïdora de pintures del segle XVI, i consagrada, o que ja existia, en 1017. Es sumament interessant un portal que's conserva davant del frontispici de l'església, com si pertanyés a un edifici de defensa. De lo que se'n diu *castell* i apar casa senyorial, s'hi veu també, encara que tapiat, algú notable finestral. Es típic i escaient el pontet, d'una sola arcada, per passar el riu. Nosaltres, mercès a l'escassetat d'aigua, no tinguérem d'utilitzar-lo per seguir el camí de l'altra banda de la riera, o sigui a la dreta d'aquesta i en el vessant del Santa Bàrbara.

El camí segueix paral·lel a la riera, i els paisatges són atractius, així quan la vall és encara ampla com quan les serres de Bestracà i Santa Bàrbara s'acosten formant gorja. A l'arribar a l'indret de l'aigua-barreig de la riera, que seguïem, i del Llerca, allà dit *riu d'Escales*, per l'esquerra del qual anàrem a remuntar, les arrels o plantes del Bestracà, del Santa Bàrbara i del Ferràn, de tal manera s'entortolliguen, que'l riu té de fer una pila de giragones per sortir-se'n. El camí, que passa i repassa el riu dues o tres voltes, també té de fer ziga-zagues, sens que doni esguard a l'esmentat aigua-barreig, però veient-se, en canvi, una gorga on apar que nedin uns enormes penyalars com si fossin passeres, per lo qual prenen el nom de *Palanca d'agafa l'ase*.

Situats ja a l'esquerra del Llerca, començàrem a remuntar-lo, endinsant-nos tot seguit, en pujada fortíssima, per l'encinglerada, estreta i alta gorja que formen les serres de Bestracà en llur part oposada a la d'Oix i les de Ferràn, que per primera volta tocàvem. Per lo esquerpa cor-prèn l'encontrada; per lo fatigós apar inacabable el pujant del Grau.

El Grau és un pas estret situat al bell mig d'un cingle que agafa de dalt a baix la montanya; és el pas únic que té la gorja, puix per la part de Bestracà no hi ha cap lloc practicable; és un pas que antigament i en temps de revolta podia considerar-se inexpugnable, essent, per tant, un lloc de fets històrics que la tradició conserva en relats esgarrifosos. La tradició no s'accontenta amb dir, per exemple, que allà hi mataren, un dia, certs presoners : ha d'afegir-hi, per fer més horrorós el crim, que'ls llevaren el cap i mutilaren llurs

cossos, i que a l'últim estimbaren cinglera avall totes les despulles com sacs d'escombraries. Sigui pel record, sigui perquè vaig voler abocar-me a l'estereidora cinglera, de cents metres d'alçaria, lo cert és que l'ànim me va quedar per bona estona deprimit.

Sort tinguérem que des del dit pas la gorja no és tant feréstega, el camí no es fatigós : alguna balma que s'obre prop del camí, la vegetació que ja s'ovira, l'horitzó que s'eixampla a poc a poc, donen al paisatge un caràcter plaent i encisador, tant més plaent i encisador com més ha deprimit el cor esquerp de la gorja.

Al cap de poc se dona esguard a la xamosa vall d'Or-Moier, l'etimologia del qual nom, en son primer terme, no sé si vol dir *vall vella* o *vall nova* de Moier, tota vegada que la Valldelbac se

Clixé de D. C. A. Torras

PAS DEL GRAU

coneixia antigament per *Moier*. Es la d'Or-Moier una vall força ampla, con euada, alegroia, retirada del món, formada per les serres de Bes-tracà i Ferràn i la gran serra de Monàs, allà dita *de Talaixà*, en el vessant de la qual, com presidint l'encontrada, hi ha situat un casal de nomenada en tota la Garrotxa : el Vilar. Nosaltres no hi passàrem: seguirem el camí que s'enfila vers la collada de Talaixà; collada que uneix la serra de Monàs, allà amb el nom del coll, amb la de Ferràn, el vessant de la qual no hem deixat. El camí es nomena allà *del Bac del Vaquer*, i passa per l'esquerra d'una esplèndida torrentera. La muntanya de la dreta, nomenada *montanya de Soms*, no triga a privar-nos de veure el Vilar.

Després de forta estricada arribàrem al poble de Talaixà, assentat a l'una banda de la collada; collada que parteix les aigües del Llerca, que deixàvem, i les de Sant Aniol, que anàvem a seguir. Hi arribàrem portant uns tres quarts de retràs del temps presupost se-

guint els comptes de la gent del país. I com que no'ns hàviem aturat pel camí, i tots érem joves plens de delit, sols poguérem explicar-nos aital retràs tenint en compte que allà, qui més qui menys, tot-hom, quan pot, fa de contrabandista, i, naturalment, per abreviar el perill de veure's atrapats, s'avesen a córrer com a daines per aquell trencat terror. De manera que, quan aneu a la Garrotxa, si pregunteu quant hi ha de tal lloc a tal altre i us diuen tres hores, podeu comptar-n'hi quatre; al revés de lo que passa en molts altres llocs de la plana i d'aquí baix, on, si us diuen tres hores, heu de comptar-ne dues de llargues.

Mentre a l'hostal ens preparaven el sucamull per desassedegar-nos, des de la porxada mateixa no'ns cansàvem d'admirar la pregonia vall de Baget i l'enlairat Bestriacà, per aquella part altiu, encinglerat verticalment des de dalt fins a baix. Al pensar que'l dia abans hàviem devallat del seu cim per aquella part, una esgarri-fança d'horror corregué per dintre nostre. Des de la mateixa porxada s'oviren les montanyes de Pera, el Montmajor, el Montpetit i el Toitx, que, junt amb la serra de Castellar, saludàrem com bons amics. En canvi ho fèiem per primera vegada an el Capçacosta, a la collada de Santigosa, amb sos pics d'Estela i Castilla, i a la serra Madalena. Sortint, a pocs passos de la porxada, vers l'O., vegérem les montanyes que enrotllen Camprodón, i les serres d'Ogassa i Cavallera. El mateix hostal ens privà de veure la serra pirenenca; però, guaitant a l'E., a més de Guitarriu amb sos espadats enormes, contemplàrem l'encara llunyà Bassegoda, que aquell mateix dia hàviem d'assolir i que des d'allà apar del tot inaccessible.

Una hora després, visitada l'església *, sortíem vers Sant Aniol. El camí passa a mig aire de la superba serra de Talaixà, que, amb la de Guitarriu, que tenim a l'altra banda del riu, que és el Sant Aniol, formen una esplèndida i descarnada gorja. Anem baixant continuament, i al cap de poc trobem una casa nomenada *cân Quera*. Si *quera* vol dir *pedra*, l'etimologia li va com anell al dit, perquè a la casa la rodegen pedres tant sols, i, més que pedres, enormes penyalars sostinguts per cingleres dretes, esfereïdores. I compti's que tot el camí és així, i, per tant, un xic perillós. A la nostra dreta tenim sempre l'abim, un abim de més de 100 metres de profunditat. Una caiguda és allà mortal per força. No és estrany que la tradició parli d'innombrables caigudes que hi han ocorregut i que bategen amb el nom de *salts*. Com el *del Sastre* de Nuria, i

* En Montsalvatje dóna la data de 872 a la cetla Santi Martini (de Talaixà).

així mateix esfereïdor, allí hi ha el salt *de la Nuvia*, una núvia que hi caigué i morí tot venint d'esposar-se; el salt *del Capellà*, un capellà que hi perdé la vida anant a celebrar missa a Talaià; el salt *del Burro*, un ruc que al caure tingué la sort (per ço era ruc) de topar i quedar-se en un relleix de cingle on hi havia arrelat herbei i on el ruc restà

Clisé del Sr. G. Roig

RIU DE SANT ANIOL

menjant tranquilament; el salt *de la Roca del Vicari*, grandiosa penya que s'esllaviçà dels cims, un dia de desencadenada tempestat, mentre el vicari de Sant Aniol transitava pel camí del fons

de la gorja. Sense temps de fugir, i creient el capellà arribada la seva última hora, s'ajupí per no presentar tant blanc; i, així que ho féu, li passà per sobre, quasi fregant-lo, la roca, que caigué a una o dues passes de distancia.

Amb aquestes històries, que semblen contes, anàvem captivant l'atenció per distreure'ns de l'engolidor buit de l'abim; i així arri-

Clisé del Sr. G. Roig

ERMITA DE SANT ANIOL

bàrem al *portell de la Guilla*, situat en un morro de cingle que

dóna entrada a la vall de Sant Aniol. Poques vegades, en mes excursions, hauré rebut una impressió tant falaguera com la tinguda en el dit portell a l'ovirar de sobte, podent-la contemplar de cap a cap, l'esmentada vall, que's presenta en forma d'extens i pintoresc amfiteatre. Allà la natura salvatge dels cims contrasta amb la frondositat del fons de la vall. Els cingles i les balmes d'Uja a l'un costat, els enormes espadats de Ribelles a l'altre, els saltants de la ribera de Ribelles, que neix en el coll de les Falgueres, tenen una grandiositat imponent. En canvi, el bosc de castanyers propietat de can Nou de Bassegoda, els conreus de la petita plana per entre la qual remoreja plàcidament el riu, donen a l'encontrada un caràcter poètic, encisador, a propòsit per anar-hi a descansar, allà que n'és ben lluny, del brugit del món; a propòsit per estiuejar-hi si hi haguessin bones carreteres que hi conduïssin.

I, no obstant, perquè mai no hi deuen haver hagut carreteres, perquè és una vall situada entre montanyes inaccessibles i passos encinglerats, quasi amb seguretat pot afirmar-se que allà no hi arribà l'invasió sarraïna. La fe i la patria no n'han pas mai desaparegut. Malgrat no haver-hi més que un document, trobat per en Montsalvatje, que'n provi l'existència, per altra part fermament apoiada per les tradicions, en aquesta vall, en el lloc de l'actual església (que també visitàrem, i que és romànica, enlletgida per modificacions, i en la qual, darrera l'altar major, hi ha una cova, oberta a la roca, dita *cova de l'Abat*), hi hagué un monestir de benets, que fou el breçol de la nova patria, del qual sortiren, de primer, els esforçats campions que reconqueriren pam a pam la nostra terra, i segonament sos robustos colonitzadors.

Devia ésser per aqueixos records que encara llavors trobàrem més bonica aquesta vall. La seva quietut i la dolcesa de la temperatura convidaven a la meditació. Així també devia veure-la i trobar-la o sentir-la l'il·lustrat autor de *La Punyalada*, puix s'ha de tenir en compte que allà la planejà i n'escrigué bona part. Si m'hagués sigut possible escriure allà aquestes ratlles, potser no tindrien la fredor i el desordenament d'ara.

Deixàrem a la dreta la riera de Sant Aniol, i, travessant la de Malafora o de Comella, la qual s'ajunta amb aquella al cap de poca estona, seguirem el camí emboscats que'ns havia de dur al serrats del Sayol i a la gran barrancada de Coll-roig. Quan per entre'l bosc, allà ben frondós, trobàvem clarianes, ens aturàvem a contemplar la gran i feréstega encontrada en la qual el pujant d'en Llebra, les canals de Sant Aniol i els cingles dels Girants (una casa situada a

l'aresta del naixent Bassegoda) es juguen a quin és més dret i perillós. Sortíem del bosc a la una de la tarda, i tinguérem de travessar, sota un sol abrusador de dia de calma, una gran tartera pel mig de la qual passa el camí que porta a Coll-roig, recolzat en els espadats de Martanyà.

En aqueixa tartera acabàrem el delit per raó d'haver-se'ns acabat la provisió de vi. Quina set, valga'ns Déu! Se'ns feia precis arribar a una font, la qual no trobàrem fins que vam ésser a cân Principi, quan a la nostra dreta teníem a tocar el Bassegoda. Però la font de cân Principi tenia la virtut d'assecar de tal manera la boca, que ni menjar res podíem; i això que portàvem un ben saborós recapte.

Fou necessari pujar a cân Principi per comprar vi. Sigui perquè a la casa hi havia un ditunt, o perquè batien, o perquè tenien forasters, la qüestió fou que'ns costà molt determinar a sos masovers que'ns donessin, pagant, el vi que necessitàvem; cosa que amb gust, al final, feren al conèixer un dels companys d'Olot.

De llavors endavant ens tractaren a cos de rei, ens ompliren la botella, ens donaren tot allò que podíem haver de menester, i fins un dels homes vingué a acompanyar-nos, conduint-nos pel camí de dreuera a fi de no haver d'arribar, per tant, al coll de la Creu de Principi, que dóna esguard a la xamosa vall de la Muga, la qual podríem contemplar des del pic que volíem assolir. Travessàrem la tondalada per un corriol, i, sense seguir camí, pujàrem a Collestric, situat a la carena que des del coll de Principi no acaba fins adalt del Bassegoda. Carenejant, passàrem pel pla dels Emigrants, nomenat així per haver-li acampat fugitiu francesos pel temps del Terror; pla dit també *de les Bateries*, amb motiu d'un combat allà hagut quan la guerra del Rosselló. Salvàrem llavors un gran bosc de pins, l'herbei del qual era tant relliscós que constituí un calvari per als que no duïen sabates ferrades. Finalment sortírem al peu de la gran cinglera que enrotlla el pic, o els pics, perquè són dos els que formen el Bassegoda : el d'Engostí i el de Sales. Alguna dificultat trobàrem per assolir-los. A l'aconseguir-ho, en lloc de cantar victòria, en lloc d'escampar la nostra vista per l'immensitat com si la dominéssim tota, que és lo que a mi em fa tenir l'obsessió dels pics; en compte de reposar, en una paraula, tinguérem de tornar-nos-en tot seguit mercès al furiós i gelat vent que s'hi deixà sentir i que en un no res ens havia refredat la suor i podia regalar-nos una pulmonia. Sols podria donar compte del conjunt que's domina per mig-jorn, i encara amb dificultat; per lo qual m'abstinc de fer-ho,

sobre tot estant ja completament detallat el panorama per la mà mestra del nostre Sr. Torras en sa *Guia*.

Però, ja que no'm fou possible contemplar aital panorama, ni tant sols el de la Garrotxa (que era mon principal objecte, a fi de conèixer-la en conjunt), llavors, quan, devallat el pic i l'herbei reliscós, transitàvem sens perill per l'extens coll de Bassegoda, que dóna esguard a la conca de la Muga, llavors entretenia ma pensa i

Clixé del Sr. G. Roig

PUIG SUPERIOR DEL BASSEGODA

mon sentiment recordant els detalls de la Garrotxa, ses innombrables balmes, ses gorges altives, sos camins encinglerats, ses tarteres extenses, i tot aquell son aire trencat, esquerp, salvatge, que tant deu influir en el caràcter de sos moradors, també escardalencs i esquerps; esquerps com a cân Principi, que tractaren de negar-nos el vi.

Aquells a qui, com jo, esblaima la més petita cosa, tindriem de passar temporades a la Garrotxa per foragitar les filosofies d'aquí baix, per viure en ambient de realitat crua, per empedreir el sentiment, fent-lo improductiu com tot aquell terror, mancat, a major abundor, de carreteres (o, almenys, de camins carreters), de metges,

d'apotecaris i de tot servei públic. Així aprendríem de no deixar les nostres deries tenint difunts a casa; així canviariem el caràcter, com en Vayreda canvià son estil quan, inspirant-se en la Garrotxa, escrigué sa obra capdal *La Pinyalada*, car de dolç com la mel se tornà embrescat, real i d'un braó extraordinari.

Però ¿per què ha de passar això d'una manera singular a la Garrotxa, havent-li com hi ha també altres comarques, a Catalunya, an aquella comparables? Es perquè, a més de la natura, influeixen en sos habitants els ressavis d'herència.

Precisament per ésser una encontrada impracticable, resulta a propòsit per a la defensa : encara avui, malgrat els avenços de l'artilleria, crec que no calen gaires homes per detenir-n'hi i aniquilar-n'hi cents i mils. Es per això que en tot temps ha pogut ésser aixopluc de fugitius i catau de malfactors. Apart del fet que molts noms de llocs són (com Salarsa, per exemple) comp'etament exòtics, com a aixopluc de fugitius, és lògic, com deia abans, no suposar, sinó afirmar, que s'hi refugiaren els cristians quan l'invasió sarraïna; car, malgrat no provar-ho gaires documents, en canvi no debades resten les tradicions a que em referia més amunt, i que no han pogut ésser transmeses de generació en generació només que perquè sí: la cova del Bisbe, situada part d'amunt de Tortellà; les ruïnes dels convents de Bestracà, Montpetit i Coll-roig; els castells de la Torra i de Ça Espasa; els relats esgarriñosos del Grau... ¡què sé jo quina multitud de tradicions que concorden totes en unes mateixes idees : les de fe i de patria, que aquella bona gent hagueren de posar a contribució virilment!

Així també, que ha sigut catau de malfactors, si no ho provés el ball d'en Serrallonga, que no fa gaire es ballava encara a Tortellà, ho provaria el famós llibre d'en Vayreda; que no són pas filles solament d'imaginació ardent les malifetes recollides de viva veu que explica dels bandolers.

Resta dir, a més, que, des de la perduda del Rosselló, per la Garrotxa passa la ratlla de la frontera, un gran medi d'escabullir-se, en última instància, de la persecució de la justícia; i medi també, quan és productiu el contrabàndol, per tornar-se contrabandista i habitar-se a viure sens llei ni raó, com sens llei ni raó apar que se sostenen moltes d'aquelles roques.

Actualment, mercès a la tranquil·litat dels últims anys, ha sigut possible que en alguns llocs de l'encontrada hi arribés algún avenç de la vida moderna. Així l'hereu de la casa de mos avis l'ha rublerta de comoditats ben recomanables; així, devallat el coll de

Bassegoda per un camí de cabres, trobarem, a cân Nou de Bassegoda, un confort inesperat, però que de debò necessitàvem.

Les comoditats que trobarem a cân Nou foren tant excel·lents, que l'endemà, en compte de llevar-nos a les sis, com era el nostre propòsit, a les vuit dormíem encara com uns lirons; i això que'l matí es presentà delitosíssim. La casa també està delitosament situada, esguardant tota la vall, una de les més escaients que havíem vist, per sos boscos, conreus i estimballs, i per la gorja de sa fondalada, per on s'escola la riera que s'uneix amb el Borró, rieral espadat que no poguérem visitar per no disposar de prou temps : tant fou així, que ni ens arribàrem a donar una ullada a l'església d'aquella parroquia, situada a cân Salas, una casa d'allà prop.

Mentre esmorzàvem a la galeria de cân Nou, no paràvem de ponderar el panorama que des d'allà dins mateix s'ovira, constituït, a mig-jorn, per la gran serralada de la Mare-de-Déu del Mont; a sol-ixent, per les serres de Llorona i el puig de la Torra; i, a ponent, per l'escabrós Bassegoda, l'etimologia del nom del qual, seguint en Sampere i Miquel, és *cim desert* o *cim salvatge* (de *bas*, salvatge, desert, i *goli*, cim) : i, en efecte, per raó de son veïnatge, un el veu allí imponent i trencat de debò.

Al sortir de cân Nou prenguérem el camí de Llorona, trobant a poca estona el coll de Teies, que separa la fondalada de Bassegoda, tributaria del Borró i el Fluvià, de la de Cursovell, tributaria de la Muga. La carena que seguirem continua separant amdues valls, i el camí passa bona estona pel vessant de Cursovell, vall ampla i formosa que'ns convidà a fer-hi, un altre dia, alguna altra excursió. El camí torna després a l'altre vessant, que pertany ja a Llorona, on se troben unes cases arrunades dites *els Amurriadors*, a propòsit, sembla, per tancar-hi el bestiar dels ramats que per allí passen. A no gaire distància dels Amurriadors donàrem el Déu-vos-guard al poble de Llorona, situat en una planera vall coberta de verdor, ben conreuada.

Lliurona, com diuen la gent del país (*Llorona* he trobat escrit arreu) és el poble més pintoresc que havíem trobat. Tingui's en compte que, per la Garrotxa, el nom de *poble* no significa pas una agropació xica o gran de cases formant carrers, sinó un conjunt de cases escampades, distants, a voltes, una o dues hores l'una de l'altra. De tots els pobles seguits, solament Oix té un carrer, i encara de poques cases. Tampoc té carrers Llorona, però ses cases són força apropades, i el conjunt fa l'efecte d'un poble de pesebre.

El senyor rector *, un molt amable senyor, ens digué que l'esmentat poble, constituït i determinat, no té més que setcents i tants anys d'història. No obstant, en Montsalvatge trobà, en documents que parlen de Sant Andreu de Llorona, la data de 1019. Visitarem detingudament l'església. El campanar és de torre baixa. La volta de l'única nau és de l'època de transició. El conjunt de tot l'edifici es esvelt, però l'enlletgeixen i desfiguren una pila de posteriors edificacions. L'interior és emblanquinat, malgrat ésser les parets de pedra picada. Penjats en elles hi ha tres quadros de retaule gòtics (procedents, sens dubte, del formós retaule gòtic que hi havia hagut a la Mare-de-Déu del Mont), an els quals, perquè tinguessin més forma de quadro, els pintaren en el cap uns despropòsits que fan plorar. També, vestida de roba, s'hi veu una imatge de la Mare-de-Déu del Remei que en la peanya porta la data de 1540 i que és de pedra pintada. Es d'alabastre la Verge de la Paloma de l'altar major, transportada allí des de l'actualment arrunada ermita de Santa Maria de Bansols, situada a la parroquia de Llorona, però que pertany a la sufragania de Curovell. Es molt notable la veracreu que posseeix l'església, com també un reliquiari nomenat *dels Dotze Apòstols*, d'estil barroc.

Reemprenguérem la marxa vers la Creu de Llorona, una extensa i planera collada que separa la vall de Llorona de la de Caritg, on s'origina el riu Manol, que passa prop de Figueres. Uns aqüeductes de fusta creuen aqueixa collada i porten aigua de la font del Bac a Llorona i Caritg. Trobarem tot seguit aqueixa abundosa i regalada font, on esmorzàrem. Era tal l'encant i el benestar que hi sentíem, que'ns costà Déu i ajuda emprendre la forta i dreta pujada que'ns esperava i que durant tot l'esmorzar havíem vist, deia un company, com un condemnat el patíbol.

Mandrosos marxàrem, a l'últim; i, no sé pas amb quantes repòsades, assolírem el cim del bosc de Ginebret, on s'estén un gran pla nomenat *pla del Vi*, sens dubte perquè els vianants hi deuen fer, com nosaltres, la traguejada; per més que, si aquest nom li ve d'antic, podria obeir a haver-li hagut fructuosa vinya en temps que era possible que hi arrelés, com arrelava en moltes ei contrades on ara no hi arriben ni els raïms de parra. El pla té forma còncava, i bé podria haver sigut cràter de volcà.

Travessant el pla creïem que a sa fi faríem tu per tu amb el pic de la Mare-de-Déu del Mont. En efecte, fou així; però ens en se-

* Mn. Manuel Prats, a qui endrego mes corals mercès pels datos que'ns donà.

parava, per desil·lusió, la collada de Junquenat, divisoria de les esplèndides i emboscades fondalades del Soler i d'Espinau, i que estava situada, amb molts metres de desnivell assota nostre : això és, una baixada dreta com un fil, i una última pujada que Déu n'hi dó. La baixada, malgrat ésser dolentíssima, amb saltants d'un metre i tot, la férem en un tancar i obrir d'ulls; però per fer la pujada, que descansats hauríem enllestit en mitja hora, n'hi estiguérem bon xic

Clixé del Sr. G. Ruig

SANTUARI DE LA MARE-DE-DÉU DEL MONT

més d'una. Mes també fou immensa la nostra satisfacció al pensar que'ns trobàvem, per fi, en el tant nomenat i importantíssim santuari de la Mare-de-Déu del Mont.

Necessitàrem una bona estona per refer-nos i desassedegar-nos. Mentre ens preparaven el dinar, acompanyats pel senyor rector sortírem a recórrer l'exterior del santuari, edificat dalt d'un cim de menys altitud que'l Canigó, però que avança aïllat i majestuós per sobre l'Empordà com aquell per damunt del Rosselló, dominant també, com aquell, un panorama extens, d'esplèndidesa realment cor-prenedora.

Havent-nos recordat del Canigó, lo primer que férem, presentant-se el dia serè, fou saludar aquell enlairat cim; l'enlairat cim da-

vanter dels Pireneus orientals, aquell gegant català la clepsa del qual s'ovira vers el N., darrera el pla del Vi i el puig de la Torra en primer terme, de les estribacions del Bassegoda després, i per sobre Batera i Custoges.

Girant cap a l'E. saludarem llavors el Pertús, amb Massanet a la dreta i Requesens a l'esquerra; i, a tot E., Castelló d'Empúries, Roses, Cadaquers i Sant Pere de Roda; noms que'm recordaven també delitoses excursions.

Al S., Besalú, Banyoles, Girona, i des d'Estartit i cap de Sant Sebastià fins a l'indret de Calella.

I, des del S. al N., per l'O., ens perdérem contemplant aquell devassall de montanyes impossible de citar amb ordre. No diré més que'ls noms de les que vam conèixer, boi deixant admirat el senyor rector, que no'ns creia tant ben enterats : Rocacorba, Finestres, Alfar, Montseny, Cabrera, serra Madalena, puig Sacalm, collada de Santigosa, Ogassa, carena pirenenca, Bestracà, Montmajor, Montpetit, Talaixà i Bassegoda, tot tornant a veure el Canigó.

Visitarem llavors l'església, emblanquinada, com la de Llorona. Sa apuntada volta traspua humitat, fent preveure el dia, si no s'hi posa remei, que vingui tota a terra; per lo qual, segons deia el senyor rector, potser seria hora de pensar seriosament en la trasllació del santuari al monestir de Sous, deixant el cim per a miranda. An aquest projecte, res, de primer antuvi, pot objectar-s'hi, per quant la Verge del Mont, trobada en el segle XIII, fou traslladada i venerada a Sant Llorenç de Sous, fins que en el segle XVI la portaren al cim de la montanya; i encara no sense haver hagut de sostenir un plet, l'abat de Sous que edificà el santuari, contra un bisbe de Girona que cregué que s'havien vulnerat sos drets i prerrogatives.

Jo, com a catòlic, no m'atreviria pas a sostenir aqueixa idea. Per mi aquella montanya perdria el cent per cent de son encant. El cim del Mont, sense la Verge que al Mont abriga, faria l'efecte d'arca sense cabals, de nit sense estrelles, o de natura sense sol que l'escalfi, il·lumini i vivifiqui. Lo que com a catòlic i com excursionista demanaria (i crec que tot-hom hauria d'interessar-s'hi) és que, al refer l'esmentada nau, se dotés al santuari d'un edifici per a londa, xalet, o lo que fos, on se trobessin tota mena de comoditats.

Continuant la visita a l'església de la Mare-de-Déu del Mont, no poguérem menys d'admirar els innombrables ex-votos que l'església atresora, testimonis de la fe de les passades generacions. La Verge és d'alabastre, està asseguda, i la vesteixen de robes llampants.

A les parets vegérem quadros, com els de Llorona, que havien format part del retaule gòtic de l'altar major substituït per un de mal gust, segons ja se'n dolgué el nostre gran poeta Mossèn Cinto.

Llavors anàrem a dinar. Dues hores estiguérem per fer-ho, i durant aquest espai de temps la temperatura sofrí un daltabaix pronunciat, per efecte d'haver-se format una gran tempestat que des de Canigó i Batera avançava per sobre Custoges. Feia feredat contemplar aquella tempesta! Cendrosa en sa davantera, blavenca en sos

Clisé del Sr. G. Roig

CLAUSTRE DE SOÛS

extrems, fosca del mig, com gola immensa, semblava un monstre els ulls del qual eren els llamps recaragolats que en totes direccions se movien. El tro retrunyia, i arribava feble a nosaltres; però no tant feble que no pogués comparar-se als crits d'angoixa que llencen els pobles davant del llamp de la guerra, del qual són víctimes els qui menys culpa hi poden tenir. Doncs així mateix eren víctimes d'aquella tempesta els camps de conreu, i fins pot-ser el jovial pastor que poc abans s'entretenia tocant el flaviol tot guardant el ramat.

Però, si això passava a tramontana, en canvi a mig-jorn l'horitzó estava serè, el blau del cel era puríssim, la dentada serra de Finestres se destacava exuberant, car un sol esplèndid la banyava dolçament. Allà tot era llum i goig : nosaltres hi vèiem la primavera de la vida, aquella vida on tot és il·lusió, tot alegría, tot benaurança.

Aquest espectacle ens animà a prosseguir l'excursió, malgrat dir-nos el senyor rector que'ns mullàriem. Per lo qual talment corríem, camí avall, dret a l'ex-monestir de Sant Llorenç del Mont, priorat que fou del de Sant Aniol, en el segle xvi incorporat a Sant Pere de Besalú, i lloc que ha sigut de refugi per a reliquies i

imatges en temps de revolta. Les ruïnes d'aqueix monestir donen a comprendre que's tractava d'un edifici feixuc i fort, tant propi per convidar a l'oració en dies de pau com, potser, per defensar (junt amb el que és nomenat *el Castellot*, situat a mig aire de la serralada i en posició oberta), la montanya de la Mare-de-Déu del Mont, i, en conseqüència, una de les entrades a les inexpugnables terres que nosaltres veníem de seguir.

A corre-cuita visitàrem les despulles d'aital edifici, per reem-

Clisé del Sr. G. Roig

ESGLÉSIA DE BEUDA

prendre, també a corre-cuita, la marxa i passar al costat d'unes superbes balmes on ens hauríem pogut aixoplugar si no'ns haguéssim esverat. No hi ha res com l'esverament perquè resultin malletes les coses : per això la pluja ens agafà en llocs que cap cobert pogueren oferir-nos; i, com que daven l'aigua per l'amor de Déu, no vam trigar gaire a quedar ben xops.. La sort fou que la tempesta havia arribat ja força esbravada i deixà aviat de ploure, venint tot seguit el sol de Finestres a assecar la nostra roba, boi portant-nos altra volta alegria i delit per seguir el camí, un camí emboscats, delitós, digne d'assenyalar-se per això i pels cingles de Roca Pastora

i la font d'aquest mateix nom. Llavors s'aclarí tota la montanya de la Mare-de-Déu del Mont. Nosaltres contemplàrem embadalits sa bellesa tota, *el Castellot* que abans deia i que encara apar que la guardi, i l'edifici santuari que la corona, que des d'allà apareix d'una magnificència encisadora.

Aviat passàrem per cà l'Oliveres i entràrem a la gran planada de Beuda, ben conreuada, rica, i llavors riallera i neta com si la pluja, per a nosaltres, li hagués rentat la cara. Presideix aital planada un antic castell, que no poguérem visitar. En canvi fou detinguda la visita que férem a l'església, que de debò és ben notable. Es de tres naus : les laterals són de volta de quadrant; i la central, de volta de canó, està sostinguda per columnes amb capitells. Per entrar a l'església es baixen set graons. A la dreta es troba la pica, que és romànica; i assobre, fins al primer pilar, hi ha el chor, muntat enlaire i sostingut per una ben airosa volta gòtica. En el paviment se troben lloses de marbre corresponents a tantes altres sepultures; i, per dos graons, se puja a l'altar major, d'estil xurrigueresc. Per fóra l'església, amb dificultat poguérem veure la disposició dels absis. El campanar és d'espadanya. Al costat de la porta d'entrada hi ha restes d'un sarcòfeg, la pedra d'un indret del qual ha sigut gastada pel mal temps, escolant-se per allí els òssos que guardava.

Era mig fosc que deixàvem l'església de Beuda, i ja ben fosc passàvem per Lliguardà. De manera que sols puc dir que'l camí que seguíem era planer i còmode, i que arribàrem sense cap contra-temps a Besalú.

Com que fa poc que'l nostre company En Feliu Duràn ha parlat aquí mateix de Besalú, només diré que l'endemà visitàrem l'església de Sant Vicenç, pujàrem a Santa Maria i baixàrem a veure l'arcada descentrada del pont, que no sé per quin voler de Déu se sosté; però tot després d'haver oït la missa conventual a Sant Pere, cantada pels frares francesos que s'hi traslladaren des de Parramón. A l'oir aquell cant clàssic, acompassat, afinadíssim; al veure la gravitat i reverència de les cerimònies que la litúrgia imposa a les comunitats, i al pensar que'm trobava a Besalú, població avui subalterna; jo sentia amb tota vivesa l'anyorança d'altres temps, de quan Besalú era capital de son famós comtat, de quan el regia el no menys famós Tallaferró, de quan aquell recó de la nostra terra estava farcit de monestirs on se feien funcions religioses reservades avui a les catedrals i on se rendia culte a les arts i a les ciències. Avui, d'aquelles encontrades de la Garrotxa alta que acabàvem de visitar i on els

rectors amb prou feina poden viure, n'han fugit els rics i els homes de pro; i, sense ells, ¿com no han d'esdevenir pobres, tristes i abandonades?

Barcelona, per conquesta gloriosa, s'és constituïda en cap de la catalana terra; però també és precis que's recordi que, a més del cap, ha d'ésser el cor de la nostra patria, el cor que torni sang, que torni vida i vigor a les encontrades : si no, resultarà que tindrem un cap perfetament desenrotllat, però els membres seràn del tot raquítics.

Cal, a mon entendre, que, com més aviat millor, se sembri per tot Catalunya una llavor de fe, de patria, d'art, de cultura, això és, la llavor d'aquells ideals que atresoraven una multitud de monuments avui arrunats i que, escampats per tota la nostra terra, feren, sens que's pensés, gran i poderós el nostre poble. Perquè, si avui el possessin a prova, qui sab si resultaria xic, boi pensant que és vigorosíssim!

Veus-aquí la tasca de Barcelona. I, an aquest propòsit (i certament sens cap mèrit propi, però amb tot l'entusiasme que pugui sentir el qui més mèrits tingui), m'atreviria a proposar que'l nostre CENTRE, d'una manera o altra, tributi a D. Francisco Montsalvatje, que no conec personalment, un homenatge d'admiració i agraïment per l'obra que, lluny de Barcelona, ve realitzant, anys ha, amb una constància i una fe incomparables; obra positiva, d'empenta, de valua, de les més grans del nostre temps; obra d'investigació històrica, que resucita el nostre passat i que, al fer-lo conèixer, el fa estimar, boi fent-ne sentir anyorança, sí, però una anyorança acompanyada del desig de tornar per la nostra gloriosa passada grandesa.

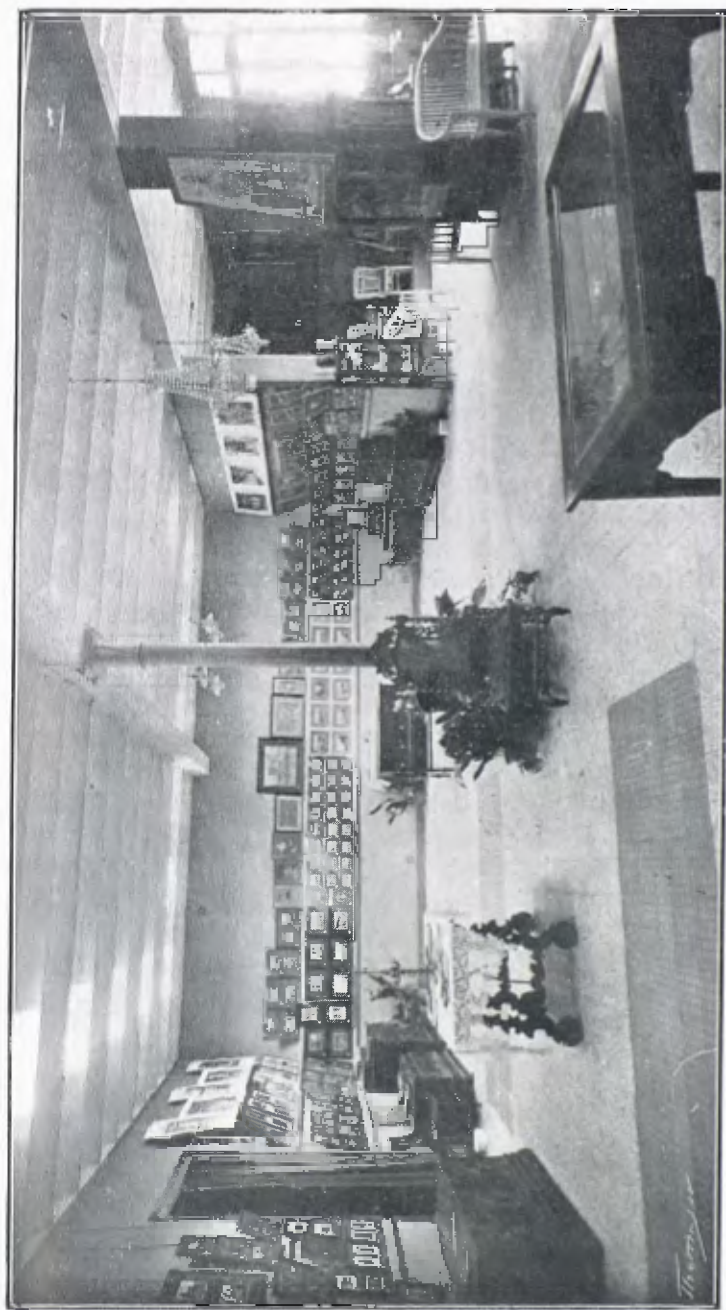
JOAN DANÉS I VERNEDAS

EXPOSICIÓ FOTOGRÀFICA

EL dia 31 del darrer mes de maig va inaugurar-se, davant de nombrosa i distingida concurrència que omplenava l'espaiosa sala de càn Reig, en el passeig de Gràcia de la nostra capital, l'Exposició d'obres originals dels socis de la Secció de Fotografia del nostre CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA, la qual va tancar-se allà a mig juny i fou molt visitada durant aqueix transcurs de temps.

El conjunt de l'Exposició fou de gran interès pel nombre i varietat de les fotografies exposades, entre les quals hi abundaven veritables obres artístiques, reproducció, en llur major part, de monuments i paisatges de la nostra terra i de l'estranger. Quaranta-dos foren els socis del nostre CENTRE que portaren el llur valuós concurs an aquesta manifestació d'art i de treball, exposant fins prop de set-centes proves fotogràfiques

Allí podien veure's, en formosa i armònica barreja, les obres d'en Just Argullós, amb vistes de Vallvidrera, de la Cerdanya i de les esplendents cales de Sant Feliu de Guíxols; les d'en Francisco Blasi, amb paisatges del Montseny, del Pireneu i del nostre parc; les d'en Salvador Bordas, reproduint boniques vistes montanyenques; les reproduccions, artístiques en extrem, de l'Àlfred Bosch; les dels germans Botey, amb vistes de Catalunya i de l'estranger; les d'en Co de Triola, amb sos interiors d'avencs i coves; les dels Srs. Comabella i Escolà reproduint interessants monuments i paisatges de la nostra ciutat, de Ripoll, de Sant Cugat i de la Cerdanya, entre altres; les sentimentals d'en Carles Fargas; les d'en Fonseca, amb vistes de Chamonix i dels Alps; la nombrosíssima col·lecció d'en Cristòfol Freginals presentant-nos monuments arquitectònics i vistes artístiques de l'encontrada tortosina i ports de Beseit, en llur major part; les de l'Enric Galobart, amb paisatges del Montseny i de Bagnères de Luchon; les de l'Àlfred Gaza, de la Vall d'Aràn; les de la Srta. Agneta Giral, dels voltants de Barcelona; les nombroses i artístiques del Sr. Llorens i Ferrer sòbres la costa empordanesa, Santes Creus, Montseny, Pireneu, Sant Llorenç del Munt i altres llocs notables de Catalunya; les de l'Enric Mallat i en Joan Massó reproduint, entre altres, monuments de Tarragona, Poblet, Santa Maria de l'Estany, Tossa, la Garriga i Sant Cugat del Vallès; les d'en Joaquim Morelló reproduint monuments religiosos de la nostra

SALA DE CAN REIG : VISTA PARCIAL DE L'EXPOSICIÓ

terra i de l'estranger; les d'en Joan Nonell; la reproducció del Sant Jordi de la Diputació, d'en Llorenç Nonell; les d'en Lluís G. Olivella, amb vistes d'Egipte, Grecia, Suïça i Turquia, i de diverses encontrades catalanes; les vistes de Bilbao i Santa Cristina, entre altres que exposava D. Marià Ortínez; la variada col·lecció d'en F. Xavier Parés; la d'en Manuel Perdigó, amb sos interiors del Louvre, de Burgos i altres punts; les d'en Josep Planas, en Ramón Planas i en Francisco Planella, amb vistes de la nostra terra; les d'en Jacint Puget, amb sos goços de caça i ses tormoses vistes pirenenques; les de l'Enric Ribera, amb vistes de França, Suïça i Alemanya; les d'en Santiago Ribot i en M. Riera i Boada, amb vistes montanyenques i ciutadanes; les d'en Gabriel Roig, amb son tapiç de Sant Jordi, de Saragoça, i vistes de Piedra i diferents indrets de Catalunya; les d'en Marià Ros; les d'en Gaspar Sala reproduint paisatges de la vall de Ribes i altres llocs; les de l'Antoni Sambola, l'Enric Soler, en Juli Soler i Santaló i en Joaquim Torras, amb vistes variades del pla i de montanya, totes elles força interessants baix tots conceptes. Hi havia, a més, les col·leccions estereoscòpiques d'en Cristòfol Bas, en Francisco Blasi, en Xavier Parés, el Sr. Puntas, en Pere Reig, en Riera i Boada i en Josep Salvany; les quals cridaren força l'atenció dels visitants.

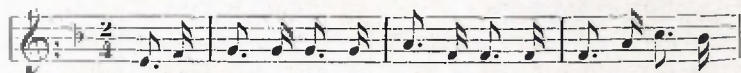
L'èxit d'aqueixa Exposició, la qual ha merescut general alabances dels intel·ligents i atencionats, ha superat els càlculs dels seus organitzadors, i ha demostrat lo que valen i lo que poden fer els actius i entusiastes socis de la nostra Secció de Fotografia. Es per això que donem a la Junta de la mateixa la nostra més coral enhorabona, plens d'esperança en els fruits esplendents i profitosos que ella por proporcionar a la nostra terra i an el nostre CENTRE EXCURSIONISTA.

EL CANÇONER DEL CALIC

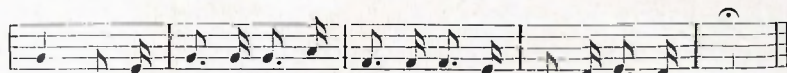
RECOLLIT I ORDENAT PER MN. J. SERRA I VILARÓ

(Continuació)

DE LLADRE A REI

Viu

Al sor - tir de Bar - ce - lo - na i a l'en - trar a Per - pi -

nyà si n'en - con - tro u - na ve - ia per un ca - mi-net en - llà.

Al sortir de Barcelona
i a l'entrar a Perpinyà
si n'encontro una veia
per un caminet enllà.

Trulalara, lulalara,
trulalara, lulalà,
trulalara, lulalara,
trulalara, lulalai.

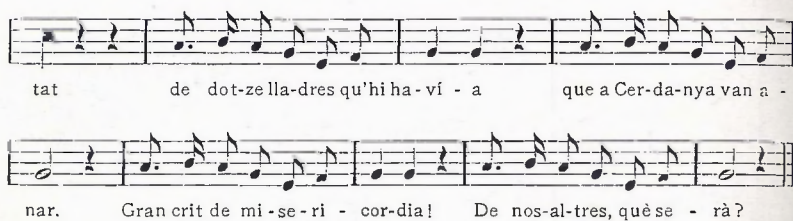
Començo a replegar pedres
per poder-la apedregà.
La primera codolada
ja un braç li vaig trencà;
La segona codolada
la bossa li en fai saltà.
Ja en tiro el gambeto a terra:
diners me'n poso a comptà.

Comptat comptes i vescomptes,
cent escuts m'hi van sobrà.
Jo me'n vui fer fê un *cuchillo*
a l'usancia que'l rei va:
dels dirers que m'han sobrat
un xivall me vui comprà.
Si el rei ja ho ha sabut
ja m'ha enviat a cercà,
que de tres filles que té
la més gran me vol donà.
Bendita sia la veia:
fins a rei m'ha fet pujà.
Si sabia que fos viva
l'enviaria a cercà:
si sabia que fos morta
li faria fê un cantà
que de capellans i frares
cent n'hi faria posà.

ELS LLADRES DE Cerdanya

Andantet

El di - a de Sant E - si - dro can - çó no - va s'ha dic -

El dia de Sant Esidro
cançó nova s'ha dictat
de dotze lladres qu'hi havia
que a Cerdanya van anar.

Gran crit de misericordia!
De nosaltres, què serà?

Van anà a robà una casa
allà vora Puigcerdà.
Ja en truquen a la porta;
— Minyons, que volem entrà.

Digueu a l'amo que baixo,
que hi volem enraonà. —
L'amo de prompte hi baixava
i allà el varen degollà.
— Digueu al moço que baixo,
que també el volem matà. —
La minyona de la casa
també varen deshonrà.
La mestressa n'és partera:
ja se'n va posà a cridà:
de dotze lladres que n'eren
els vuit varen agafà.

ELS LLADRES DE PORTVENDRES

Minyons, poseu mà a la ploma
que sinó ja ho faré jo,
de posà la mà a la ploma
per dictar-ne una cançó.
La cançó ja n'és dictada,
i a mi poc que m'ha costat,
de dos fills i una mare
desemparats, sense pare,
del fondo de l'Empordà.
— El dia onze del mes érem
quan ens varen agafà:
ens portaren a Portvendres,
en unes presons que hi ha.
A les presons que'ns portaren
Perpinyà se'n diu per nom:
en una torre entorrada,
en una sitja ensitjada:
quan fa sol, abaix hi plou.
Les parets de la presó
són fetes d'un gran valor:

les reixes en són de ferro
les parets de formigó.
Les reixes de la presó
no n'hi entra sinó un plat;
de porrons no'n trenquen gaires,
perquè no n'hi entra cap.
Ai! tristes les nostres mares
quan elles ho sabràn!
Tenen els fills per les coves,
despullats i sense robes,
amb manilles a les mans.
La meva mare em ve a veure
a dintre de la presó,
tota vestida de negra,
per donar-me'n més tristó.
— Ai, fill meu! Quan te criava
me daves goig i consol:
ara que te'n veig per terra,
amb el coll ple de cadenes,
me dones pena i dolor. —

Ja descenvaina l'espasa:

— Ai, mare! veus-cla aquí:
doncu-me tres punyalades,
travesseu-me les entranyes:
per vós sofriré el morí. —
— Fill meu : si matar volia,
molt temps ha que fores mort.

Perpinyà tinc una tia
que per nom se diu Maria,

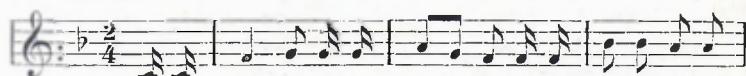
robadora de l'amor.

Adeu, Rosselló i ta plana,
que no penso veure't més:
per amor d'una minyona,
que molta pena me'n dona,
que m'haiga de permòrir!
Al passar el port del Comte
de beure ens van convidà;
jo no puc menjar ni beure:
bé podeu pensar i creure
el meu cor com deu està.

Tant les versions del Sr. Milà i Fontanals (núm. 135) com aquesta semblen incompletes. En la que presento, si és que'ls últims versos siguin d'aquesta cançó, ja es desprèn que amor fou la causa del seu empresonament i no el robar, com diu el Calic amb el títol que li dona.

EL PRES D'HOSTALRIC

Moderat

Ma-ti - net jo me'n lle - va - va, jo me'n lle - vo de - ma -

tí : co - men - ço a tra - bu - cà els bra - ços baix la gor - dia del jar - dí.

Matinet jo me'n llevava,
jo me'n llevo demati:
començo a trabucà els braços
baix la gordia del jardí.
Ja me'n giro endarrera:
veig dos senyors agutzils.
Ja me'n prenen i me'n lliguen;
me'n porten cap a Hostalric,
d'Hostalric a Montferrerres.
Prego a Déu mai t'hagués vist:
n'hi ha unes presons molt males:
no's concix dia amb la nit.
I al batlle d'aquell poble
bé li puc ben agrair:
cada dia me'n ve a veure:
— Francisco, has pogut dormir?
— No pas gaire, senyor batlle:

molt menys que les altres nits.
N'hi ha una bruta canalla
que no m'han xicat dormir:
se nomenen polls i xinxes,
escarbats i alguns mosquits.
— No te m'espantos, Francisco,
que ja te'n trauràn, d'aquí:
te duràn a Barcelona,
per fer-te més pretenir,
cavall d'una mula roja
que redoblarà el camí. —
En passant a Creu-Coberta
procés li varen llegir:
-De vint-i-nou morts que has fetes
(així el procés ho duu escrit)
amb la teva seràn trenta,
que és la que farà el butxí. —

Es una variant notable de la cançó que, sense tonada especial, amb el mateix títol, publicà en Pelay Briz (vol. V, p. 253).

¿DÓNDE VAS TÚ, CABALLERO?

Andantet

— ¿Dónde vas tú, caballero?

Dónde vas, tant dematí?

— Vai a veure mi senyora:

set anys ha que no l'he vist.

— La teva senyora és morta:

jo la vaig veure morí:

el dia que l'enterraven

els oficis vaig oí.

Me diries, pelegrino,

aon la van enterrí?

— A l'altar de Santiago,

allà or solen enterrí. —

Ja torna a girà el xivallo,

a la tomba se n'aní,

i amb la punta de l'espasa

la sepultura va obri.

— Dónde vas tú, caballero?

Dónde vas tú por aquí?

¿Aon estaves, caballero.

el dia que vaig morí? —

Jo m'estava en Valencia,

que no vaig poguer vení. —

— Vés-te'n, ves-te'n, caballero:

no't recordos més de mi.

Casa't amb una de jove

que t'agrado tant com mi,

i els tres hijos que tienes

encomana-me'ls a mi,

i, al dematí, quan els llevos,

fes-los memories de mi.

PUBLICACIONS REBUDES

(SEGÓN TRIMESTRE)

Boletín de la R. A. de Buenas Letras. Barcelona. (Octubre-Desembre 1912.) —

E. Moliné i Brasés : *Textes catalans-provençals dels segles XIII i XIV.* —

P. Pujol, pbr. : *Antics inventaris del bisbat d'Urgell.* — J. Pella i Forgas

Unes memories de la guerra de la Independencia. (Acabament.) — F. Car-

reras i Candi : *Rebelió de la noblesa catalana contra Jaume I en 1259.* (Aca-

bament.) — J. Miret i Sans : *Alfonso el Batallador en Fraga en 1122.* — Dr.

G. Alabart, pbr. : *Exposició sobre lo llibre «De Civitate Dei», de Sant Agustí.*

Boletín de la R. A. de Buenas Letras. Barcelona. — Discursos leídos en la re-

cepción pública del Dr. D. Cosme Parpal.

Arxiu d'Estudis del C. E. de Terrassa. Terrassa. (Setembre 1912.) C. Gomis:

Folk-lore català. — A. Marcet, O. S. B. : *Excursió botànica a Montserrat,*

- Miracle. Sant Llorens dels Piteus i Pedraforca.* (Acabament.) — Crònica. Butlletí del C. E. de Vich. Vich. (N.º V.) — J. G. i C., pbre. : *Excursió a Granera.* — J. Sala i Molas : *Quelcom referent al castell i família Orís.* — J. Sans i Font, not. arx. : *Cronologia notarial de Vich i sa comarca.* — J. Vilaplana : *De la guerra de Successió.*
- Bolletí de la S. A. Luliana.** Palma. (Maig 1913.) — A. M.ª Alcover : *D. Joseph M.ª Cuadrado com apologista de la fe catòlica.* (Continuació.) — D. M. Nebot : *D. Guillermo de Vilanova, cuarto obispo de Mallorca (1304-1318).* — J. Miralles : *Cartas de un barbero sangrador.* — M. Rotger i J. Miralles : *Cartulario del primer obispo de Mallorca.* (Continuació.)
- Bolletí de la S. A. Luliana.** Palma. (Abril 1913.) — E. Aguiló : *Capbreu, ordenat l'any 1304, dels establiments i donacions fets per D. Nuno Sanç de la seua porció.* (Continuació.)
- Bolletí del Diccionari de la Llengua Catalana.** Palma. (Abril-Juliol 1913.) — *Quatre mots de llengua i ortografia valenciana.* (Acabament.)
- Revista de Menorca.** Mahó. (Febrer 1913.) — F. Hernández Sanz : *Sobre la erección de un templo griego en la ciudad de Mahón (1745-1749).*
- Bolletín de la R. A. de la Historia.** Madrid. (Abril 1913.) — F. de la Laiglesia : *Annals of the emperor Charles V by Francisco López de Gomara.* — F. Codera : *Manuscrito 5,341 de la Biblioteca Nacional de Madrid.* — F. Codera : *Sepulcro mudéjar e inscripción árabe descubiertos en Toledo.* — F. Fernández Béthencourt : *Marqués de Lema. Estudios históricos y críticos.* — F. Fita : *Los cluniacenses en Ciudad-Rodrigo.* — Variedades.
- Bolletín de la R. A. de la Historia.** Madrid. (Maig 1913.) — A. Blázquez : *Memorias y noticias de Puebla de Cazalla (Sevilla).* — J. Moreno de Guerra y Alonso : *Algunas noticias antiguas de Puebla de Cazalla (Sevilla).* — A. Blázquez : *La vía romana de Cádiz a Sevilla.* — J. Pérez de Guzmán y Gallo : *Reconquista de Santiago en 1809 por D. Ramón de Artaza.* — F. Codera : *Las traducciones de documentos árabes (Algo de historia).* — F. Fita : *Consagración de la iglesia de Somballe en 1167. Su lápida conmemorativa inédita.* — F. Fernández de Béthencourt : *Carlos IV y María Luisa. Real decreto declarando oficial el cuarto centenario del descubrimiento del Océano Pacífico.* — F. Fita : *Los premostenses en Ciudad-Rodrigo. Datos inéditos.* — F. Fita : *Tésera romana de plomo extremeña que posee D. A. Vives.* — J. Sangino Michel : *Antigüedades romanas del cortijo de las Virgenes, cerca de Baena.* — F. Fita : *Excavaciones de Numancia.* — F. Fita : *Pyteas de Marsella.*
- Bolletín de la R. A. de la Historia.** Madrid. (Juny 1913.) — J. Gómez Centurión : *Jovellanos y los colegios de las órdenes militares de la Universidad de Salamanca.* — A. Vives : *El convento de San Telmo en San Sebastián.* — F. Fita : *Nuevas lápidas romanas en Santesteban del Puerto, Berlanga (Bada-joz); Avila y Retortillo (Salamanca).* — J. Gómez Centurión : *Historia civilatense, por D. Antonio Sánchez Cabañas.* — V. Molina : *Arqueología y prehistoria de la provincia de Cádiz en Lebrija y Medinasidonia.* — Marqués de Polavieja : *La cruzada de las Navas de Tolosa en 1212.* — F. Codera : *Dos*

monedas de oro halladas en Iebrija. — Marqués de Laurencin : *La gran cruz de Alfonso XII y el arzobispo electo de Tarragona.* — Marqués de Polavieja : *Las ametralladoras y los bersaglieri ciclistas.* — A. Avellan : *Relación de los cuadros de la Academia.* — F. Fita : *Inscripciones constantinianas de Mérida.*

Boletín de la R. S. Geográfica. Madrid. (1.er trimestre de 1913.) — P. Fr. Rafael González : *Estado social de los mahometanos en Marruecos.* — A. Blázquez : *Pyteas de Marsella. Descripción y cosmografía de España, por Fernando Colón.* (Continuació.)

Boletín de la R. S. Geográfica. Revista colonial y mercantil. — Madrid. (Febrero-Março 1913.) — *La acción española en Marruecos.* — *Real decreto y real orden.* — V. Vera : *Descubrimientos arqueológicos en Sevilla.* — M. de Ossuna : *Primeros pobladores de Canarias.*

Boletín de la R. S. Geográfica. Revista colonial y mercantil. Madrid. (Abril 1913.) — A. B. : *Repoblación forestal de las montañas.*

Boletín de la S. E. de Excursiones. Madrid. (1.er trimestre de 1913.) N. Sente-nach : *Los grandes retratistas españoles.* — V. Lamperez : *El antiguo palacio episcopal de Santiago de Compostela.* — Conde de Polentinos : *La Plaza Mayor y la Real casa Panadería.* — *Notas arqueológicas y artísticas.*

Boletín de la Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales. Saragoça. (Març 1913.) — R. P. Lorenzo Sierra : *Monteano (Santander. Sus grutas.* (Acabament.) — R. P. L. Navás : *Excursiones por los alrededores de Zaragoza.*

Boletín de la Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales. Saragoça. (Abril 1913.)

Boletín de la Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales. Saragoça. (Maig 1913.)

Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones. Valladolid. (Març 1913.) — F. de Villegas : *Homenaje a la memoria de D. J. Martí y Monsó.* — J. A. y R. : *Visitas y paseos por Valladolid. Retablo flamenco en el Salvador y dos retablos del Berrugete en San Esteban.* — J. Agapito y Revilla : *Del Valladolid artístico y monumental. Un retablo flamenco con pinturas de Metsys.* (Continuació.) — N. Alonso Cortés : *La Fastiginia.* — J. Elías i Juncosa : *Alpinismo. Excursión a León y Puerto de Pajares. Excursión al puerto de Navacerrada y a Siete Picos (Guadarrama.)* — C. Espejo y J. Paz : *Documentos para ilustrar las ferias de Medina del Campo.*

Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones. Valladolid. (Abril 1913.) — J. Agapito y Revilla : *Del Valladolid artístico y monumental. La capilla de San Juan Bautista en la parroquia del Salvador. Un retablo flamenco con pinturas de Metsys.* (Continuació.) — N. Alonso Cortés : *La Fastiginia.* (Continuació.) — J. Elías y Juncosa : *Alpinismo. Excursión a los puertos de Pajares, de Arbas y Peñón de los Celleros.* — C. Espejo y J. Paz : *Documentos para ilustrar las ferias de Medina del Campo.* (Continuació.) *Regla de una cofradía del siglo xvi en Valladolid.* (Continuació.)

Boletín de la Sociedad Castellana de Excursiones. Valladolid. (Maig 1913.) — J. Agapito y Revilla : *Del Valladolid artístico y monumental. La capilla de San Juan Bautista en la parroquia del Salvador. Un retablo flamenco con pinturas de Metsys.* (Acabament.) — N. Alonso Cortés : *La Fastiginia.*

- (Continuació.) — J. Elías y Juncosa : *Excursión a Peñalara (Guadarrama)*.
 — C. Espejo y J. Paz : *Documentos para ilustrar las ferias de Medina del Campo*. (Continuació.) — *Reglas de una cofradía del siglo xvi en Valladolid. Cofradía del Santísimo Sacramento y Animas de la parroquia de San Ildefonso*. (Continuació.)
- Boletín de la Comisión Provincial de Monumentos de Orense.** Orense. (Abril 1913.)
 — M. Macías : *Monumentos epigráficos que se conservan en nuestro Museo Arqueológico*. — B. F. Alonso : *Pórtico de la Gloria de la Catedral de Orense*.
 — J. Argamasilla de la Cerda : *Notas sobre la batalla de las Navas*. — A. Saco y Arce : *Literatura popular de Galicia*. (Continuació.)
- La Montagne.** Paris. (Abril 1913.) — F. S. Schrader : *Gavarnie et Arazas*. — R. Touchon : *Deux Noël's d'Alpins. Sum.* — *Le XVI Salon des Peintres de Montagne* (1913).
- La Montagne.** Paris. (Maig 1913.) — H. Bordeaux : *A la montagne*. — M. M. Cayla et P. Boudin : *Brèche Joseph Turc*. — P. Boudin : *Du Refuge de l'Alpe ou Refuge de l'Aigler*.
- Bulletin de la Société Ramond.** Bagnères de Bigorre. (Janer a Juny 1911.) — M. Gourdon : *Les tours à signaux ou tours de guet dans le Haut-Comté de Comminges*. (Continuació.) — M. L. A. Fabre : *Restauration et Nationalisation du sol en Haute-Montagne*. — Sansot : *Bagnères en 1171*.
- Bulletin de la Société Ramond.** Bagnères de Bigorre. (Juliol-Desembre 1911.)
 — M. A. Sansot : *Les Fors de Bigorre*. — Dr. R. Uteau : *Hôte sur le Mont-Aigu*. — M. Gourdon : *Les tours à signaux ou tours de guet dans le Haut-Comté de Comminges*. — M. L'abbé Duffoure : *Corisande d'Andoins*. — T. Bouget et J. Bouget : *Questions d'aménagement des montagnes*. — E. Marchand : *Quelques observations relatives à la Comète de Halley, faites à l'Observatoire du Pic du Midi*.
- Bulletin de la Section du S.O de C. A. F. Bordeus.** (Janer 1913.) P. de Joinville : *Campements dans la Sierra de Montarto (Haute-Catalogne)*. — L. Lebondidier : *Procès en révision*. — *Cronique*.
- Bulletin Pyrénéen.** Pau. (Maig-Juny 1913.) — H. Beraldi : *Les tours d'horizon pyrénéens*. — L. Gaurier : *Un volcan dans les Pyrénées*. — P. Buhau. M. Maurel. E. Davezac. J. Viera : *Perdiguero, Crabioules et Luchon*. — A. Meillon : *Légende de la Blotière et Roussel*. — *Cronique des Sociétés*.
- Bulletin du C. A. F., Section des Pyrénées Centrales.** Toulouse. (Abril 1913.) — P. Soubiron : *Pic de Montlas (Haute-Barousse)*. — Billard de Veaux : *Le Crabioules*. (Acabament.) — J. Duffour : *Le Crabioules en une journée*.
- Bulletin du C. A. F., Section des Pyrénées Centrales.** Toulouse. (Maig 1913.) — E. Bergis : *Le Badet par l'arête sud (3,161 mts.)*. — P. S. : *En Haute-Barousse. Pic de Montlas (1,729 mts.)*. (Acabament.) — *Cronique de la Section*.
- Bulletin du C. A. F., Section des Pyrénées Centrales.** Toulouse. (Juny 1913.) — R. T. : *Le mont Caroux et les gorges d'Hévic*. — *Cronique de la Section*. — *Excursions*.
- Bulletin de la Société Languedocienne de Géographie.** Montpellier. (2.e trimestre de 1912.) — P. Leroy-Beaulieu : *Les chemins de fer transsahariens et*

- transafricains*. — S. A. Bres : *Sur le route de Laghouat*. — J. Mascart : *Impressions et observations dans un voyage à Ténériffe*. (Acabament.)
- Bulletin Hispanique**. Bordeus. (Abril-Juny 1913.) — P. Paris : *L'archéologie en Espagne et en Portugal*. (Acabament.) — H. de La Ville de Mirmont : *Les déclamateurs espagnols au temps d'Auguste et de Tibère*. (Continuació.) — C. Cirot : *Chronique latine des Rois de Castille jusqu'en 1236*. (Continuació.) — J. Marthorez : *Notes sur les rapports de Nantes avec Espagne*. (Acabament.) — A. Morel-Fatio : *L'espagnol langue universelle*.
- Bulletin Archéologique, Historique et Artistique de la Société Archéologique de Tarn-et-Garonne**. Montauban. (1.^r i 2.ª trimestre de 1912.) — L'abbé C. Daup. — *Un évêque de Compostelle à l'abbaye de Moissac*. — M. G. Res-sayre : *Excursion de la Société à Lavaur et Rabastens*. — M. Boscus : *La fondation de la Bastide royale de Lafrançaise*. — Calhiat : *La Confrérie des Penitents bleus de Lanzo*. — M. Grèze : *Une visite au mont Auxois et aux focielles d'Alesia*. — H. de France : *La Peyro de la Sal*. — Comte de Gironde : *Le monument dit d'Alexandre le Grand à Constantinople*. — L'abbé F. Gelabert : *Notre Dame de Pitié de Montpezat*. — L'abbé Buzenac : *Une petite paroisse rurale sous l'ancien régime. Notre Dame de Saux*. — Capitaine Tercé : *Promenade à Villemada, Saint Maurice, Saint Pierre de Campredon et Piquecos*. — Comte de Gironde : *Un château féodal du x siècle Castelnaud en Valespir*. — M. Latouche : *Archives départementales*. — L'abbé Taillefer : *Deux documents inédits : récits du xvi siècle*. — F. Pottier : *Les authentiques de reliques*.
- Revue des Alpes Dauphinoises**. Grenoble. (Febrer 1913.) E. Morel : *Notes pour servir à l'histoire des merveilles du Dauphiné*. — P. Arnaud : *Les croquis itinéraires du Syndicat d'Initiative*. — *Ski dauphinois*.
- Revue des Alpes Dauphinoises**. Grenoble. (Març 1913.) — J. Chabert : *Au refuge de l'Aigle*. — *Les croquis itinéraires du Syndicat d'Initiative*. (Continuació.)
- O Instituto**. Coimbra. (Març 1913.) — J. M. Rodríguez : *Fontes dos Lusíadas*. — Sousa Viterbo : *Artes industriais e industrias portuguesas. I Ourivesaria*. — A. de Costa Ferreira : *O tanque e o jardim do Claustro dos Jeronimos*. — C. de Mesquita : *O romantismo ingles*. — J. de Castilho : *Memorias de Castilho*. — F. M. Alves : *Memorias arqueologico-historicas do distrito de Bragança*.
- The Alpine Journal**. Londres. (Maig 1913.) — Publica una interessant ressenya d'una ascensió al Kangchenjhan (Himalaya), il·lustrada amb magnífics gravats.
- Anuari del C. A. Rus**. Moscou. (1909.) — Publica un treball referent al pic d'Aneto (Montanyes-Maleïdes), amb il·lustracions.

S'han rebut, a més, les següents publicacions:

- Revista Musical Catalana*. Barcelona. (Janer 1913.)
- Estudios franciscanos*. Sarrià. (Abril 1913.)
- Hojas Selectas*. Barcelona. (Juny 1913.)

- Revista Montserratina. Montserrat. (Juny 1913.)
 Revista de Menorca. Mahó. (Fins a Abril 1913.)
 Revue Catalane. Perpinyà. (Març i Abril 1913.)
 Ruscino. Revue d'Histoire et d'Archeologie du Roussillon. Perpinyà. (Any 1912, número 3.)
 La Fotografia. Madrid. (Març i Maig 1913.)
 Bulletin de la Société Archéologique du Midi de la France. Toulouse. (Núm. 39, 1909.)
 Bulletin de la Société Archéologique du Midi de la France. Toulouse. (Núm. 40, 1912.)
 Bulletin de la Société d'Etudes Scientifiques d'Angers. Angers. (XL année, 1910.)
 Bulletin Mensuel de la Chambre Syndicale Française de la Photographie. Paris. (Març i Abril 1913.)
 Revue des Langues Romanes. Montpeller. (Abril i Juny 1913.)
 L'Excursionista. Turín. (30 Abril 1913.)
 Alpi Giulie. Trieste. (Març i Abril 1913.)
 Mitteilungen des Deutschen und österreichischen Alpenvereins. Munich. (Fins a 15 de Juny de 1913.)
 Jahrbuch des Ungarischen Karöpathenvereins. Igló. (1913.)
 Földrajzi Közlemenyek. Buda-Pest. (Anuari de 1910.)
 Butlletí del C. A. de Crimea i del Caucàs. Odessa.
 Ymer. Stockolm. (1913.)
 Butlletí del C. A. Rus. Moscou. (Març 1913.)
 Svenska Turist Föreningens Arsskrift. Stokolm. (Anuari 1913.)
 Butlletí del C. A. Japonès.
 Memorias y Revista de la Sociedad Científica «Antonio Alzate». Mèjic. (Janer a Juny 1910, Setembre i Octubre 1910 i Març de 1911.)

CRÒNICA DEL CENTRE

ABRIL-JULIOL DE 1913

JUNTA GENERAL ORDINARIA

Va celebrar-se, aquesta, el dia 30 de juny darrer, sota la presidència de D. César August Torras i amb assistència de regular nombre de senyors socis.

Oberta la sessió, i després d'una pregunta de D. Ceferí Rocafort i de llegida i aprovada l'acta de la Junta anterior, va anunciar-se que s'anava a procedir a l'elecció dels individus de la Junta Directiva que havien de substituir els que reglamentàriament acabaven i que eren els següents: *President*: D. C. A. Torras. *Tresorer*: D. Gabriel Roig. *Secretari segon*: D. Lluís Coll. *Vocals*: D. Marià Ros, D. Rodolf Juncadella i D. Artur Mora.

El president, Sr. Torras, va comunicar als reunits la seva decisió de no

admetre la reelecció en el cas que'l votés la majoria per a dit càrrec, ja que, havent sabut que's presentava per alguns la candidatura de D. Juli Soler i Santaló, i havent sigut fins avui elegit quasi pot dir-se per unanimitat, no estava disposat a acceptar el nomenament degut sols a una majoria més o menys grossa; acabant per pregar que's votés a son amic i company Sr. Soler i Santaló, a qui ell havia ja pregat que acceptés la designació feta a favor seu sense haver pogut aconseguir-ho.

Fets la votació i l'escrutini corresponents després d'haver sigut aixecada per un instant la sessió a fi que'ls senyors socis poguessin posar-se d'acord, va resultar nomenada per gran majoria la següent candidatura : *President* : don Juli Soler i Santaló. *Tresorer* : D. Gabriel Roig. *Secretari segon* : D. Adolf Gaza. *Vocals* : D. Hermenegild Puig i Sais, D. Melcior Rodríguez Alcántara i D. Antoni Bulbena.

Feta la proclamació, van fer ús de la paraula, entre altres senyors, don Juli Soler i D. Hermenegild Puig i Sais, els quals dimitirer irrevocablement els càrrecs per als quals acabaven d'ésser nomenats. Igualment van presentar la dimissió de llurs càrrecs el secretari, Sr. Kirchner; el tresorer, Sr. Roig, i el vocal Sr. Tatxé.

Llegits i aprovats que foren els comptes de l'any econòmic que acabava, va passar-se a llegir una proposició, firmada per Mn. Jaume Oliveras i altres senyors socis, referent a que fos tornat a son càrrec d'oficial de secretaria, o que se n'hi conferís un altre de semblant i amb el mateix sou de que havia fruit, D. Ramón N. Comas. Aquesta proposició va donar lloc a forta i animada discussió, en la qual intervingueren diversos socis, exposant el president que la considerava com una censura dirigida an ell i companys de Junta; de lo qual protestaren els firmants d'aquella. Dita proposició fou aprovada per majoria de vots. Seguidament va aixecar-se la sessió.

Havent refermat posteriorment les llurs dimissions els Srs. Soler, i Puig i Sais, havent dimitit també D. Adolf Gaza, i prestant-se a continuar interinament els altres senyors dimissionaris, la Junta Directiva va quedar formada de la manera següent:

President : vacant. *Vice-president* : D. Francesc Carreras i Candi. *Tresorer* : D. Gabriel Roig (dimissionari). *Secretari primer* : D. Fidenci Kirchner i Català (dimissionari). *Secretari segon* : vacant. *Vocals* : D. Antoni Bartumeus, D. Feliu Duràn, D. Josep Tatxé (dimissionari), D. Antoni Bulbena i D. Melcior Rodríguez Alcántara; havent-n'hi un de vacant.

JUNTES DE SECCIONS

Havent-se reunit les diverses Seccions existents en el CENTRE, i procedint a l'elecció de càrrecs, les llurs Juntes Directives han quedat constituïdes de la següent manera:

SECCIÓ D'ARQUITECTURA. — *President* : D. Josep Domènech Manzana.

Vice-president : D. Ferràn Tarragó. *Secretari* : D. Josep Danès. *Arxiver*: Cèsar Martinell. *Tresorer* : D. Ignasi Adroer. *Vocals* : D. Llorenç Ros, D. Josep M.ª Vives i D. Joaquim Lloret.

SECCIÓ DE FOTOGRAFIA.— *President* : D. F. Xavier Parés. *Arxiver*: D. Joàn Nonell. *Secretari*: D. Gaspar Sala. *Vocals* : D. Salvador Bordas i D. Alfred Bosch.

SECCIÓ DE SPORTS DE MONTANYA. — *President* : D. Eduard Vidal i Riba. *Vice-president* : D. Jacob Norby. *Tresorer* : D. Lluís Coll. *Secretari* : D. Josep Amat. *Vocals* : D. Alexis Lundh i D. Albert Santamaria.

SECCIÓ DE GEOGRAFIA I GEOLOGIA. — *President* : Mn. Marià Faura i Sans. *Vice-president* : D. Joàn Rosals. *Secretari* : D. Josep Franch. *Vocals* : don Melcior Marcer i D. Joàn Danès.

Les Seccions de Folk-lore i d'Arqueologia i Historia encara no s'han reunit.

EXCURSIONS I VISITES

A MALGRAT, CASTELL DE PALAFOLLS I TORDERA. — Va efectuar-se aquesta important excursió el dia 13 del prop-passat mes d'abril, i fou organitzada per la Secció de Fotografia, al igual que les demés de que seguidament donarem compte. Hi assistiren regular nombre de socis, que, sortint en el primer tren del matí, baixaren a la riallera vila de Malgrat, la qual visitaren, continuant després l'itinerari cap a les ruïnes del que fou notable castell de Pala-folls, devallant cap a Tordera, on dinaren, i retornant a la tarda cap a la nostra capital, satisfets de la sortida i amb bona provisió de clixés fotogràfics d'aquella interessant encontrada.

A SANT FELIU DE LLOBREGAT I A LA TORRA BLANCA, DEL PROPRI TERME.— El dia 20 del mateix mes d'abril, al matí, va visitar-se la nomenada Torra Blanca, magnífica propietat que'ls Excms. Srs. Marquesos de Monistrol tenen prop la vila de Sant Feliu de Llobregat, on s'obtingueren interessants vistes dels jardins i del llac que la voltén; dirigint-se després, alguns dels visitants, cap a la població de Sant Feliu, d'on s'emprengué, al mig-dia, el retorn a la nostra ciutat.

A BLANES, LLORET, SANTA CRISTINA I TOSSA. — Amb assistència d'un bon aplec de senyors socis que omplenaven dos automòbils grans i una tar-tana, va efectuar-se dita excursió el dia 27, sortint de la vila de Blanes vers Santa Cristina, després de visitar tot lo més notable que té aquella xamosa població. Des de la pintoresca platja de Santa Cristina, retornaren els expedicionaris a la carretera, continuant vers Lloret i Tossa, on dinaren i visita-ren detingudament la Vila-vella i les cales properes, per desfer després la ruta del matí, retornant el propi dia a Barcelona, en automòbil els uns i en el

darrer tren els altres; tots ben contents d'haver realitzat tant interessant excursió.

A HORTA I EL LABERINT. — El dia 4 de maig, un bon nombre de socis de la nostra Secció de Fotografia, prengueren el tramvia d'Horta per visitar els notables jardins del Laberint, magnífica propietat que'l senyor Marqués d'Alfarràs té a l'esmentat terme i de la qual van treure's boniques vistes fotogràfiques, moltes d'elles de colors.

A FIGUERES, LLADÓ, MARE-DE-DÉU DEL MONT I BESALÚ. — Durant els dies 11 i 12 del propi mes de maig, els socis Srs. Antoni Nin, Francisco X. Parés, Pere Rius i Ignasi Soler van portar a cap aqueixa excursió, sortint, la vigília, cap a la ciutat de Figueres, la qual deixaren a primeres hores de l'endemà, dirigint-se en un carruatge cap a Lladó, poble que visitaren en la bona companyia del soci delegat D. Pere Vayreda i un seu germà, detenint-se principalment a les esglésies de Sant Feliu i Santa Maria. Prop de mig-dia, continuaren els nostres companys cap a la romànica església de Sant Martí Sasserra, pujant després, per la font de Falgars, fins al santuari de la Mare-de-Déu del Mont, dalt de tot de la montanya. L'endemà, després de fruir de l'espectacle de la sortida del sol des d'aquella altitut, i de donar comiat a l'hospitalaria gent que habita el santuari, devallaren cap a Sous i Beuda, les ruïnes i construccions de les quals localitats visitaren com se mereixen, continuant després per Lligorda fins a Besalú, on dinaren, i recurrent, en fi, la població amb sos antics temples i formoses estades, vestigis de passades grandeses; donant allí per acabada aquesta important excursió.

A VILAFRANCA, PONTONS, SANT MAGÍ DE BRUFAGANYA, QUERALT, LA LLACUNA, SANT JOAN DE MEDIONA I SANT SADURNÍ D'ANOIA. — Aquesta interessant excursió va efectuar-se, els dies 11 i 12 de maig, amb assistència dels socis Srs. Carmel Caritg, Gabriel i Joàn Roig, Josep Tarragó i Eduard Vidal, que's reuniren a l'esmentada població de Vilafranca del Penedès, la qual visitaren a corre-cuita, havent-s'hi detingut principalment per obtenir fotografies de les importants sepultures de l'antiga església de Sant Francesc. Prop de les vuit del matí, sortiren en un carruatge cap a Sant Martí, Torrelles de Foix i Pontons, on dinaren per continuar després a peu cap a la trista plana d'Ancosa i santuari de Sant Magí de Brufaganya, on feren nit. El següent dia visitaren el castell de Queralt, les serres de Miralles i les poblacions de la Llacuna i Sant Joan de Mediona, on trobaren un carruatge que, passant per la vila de Sant Quintí, els portà fins a la de Sant Sadurní d'Anoia, per prendre el darrer tren, que'ls retornà a Barcelona.

A GUALBA, CAMPINS I SANT CELONI. — El dia 18 del mateix mes de maig va efectuar-se aquesta excursió, anant els expedicionaris, en el tren de les cinc del matí, fins a l'estació de Gualba. D'allí es dirigiren al poble del mateix nom, anant després a visitar el formós salt de Gualba i el tètric Gorc Negre, en els faldars del Montseny, que eren, principalment, els dos objectius d'aqueixa ex-

cursió. El retorn l'efectuaren per can Sala i les rialleres poblacions de Campins i Sant Celoni.

AL PALAU DE LA MÚSICA CATALANA. — A l'objecte d'obtenir vistes fotogràfiques del formós i monumental Palau de la Música Catalana, aixecat per l'ORFEÓ CATALÁ, va visitar-se aquest edifici el dia 15 del darrer mes de juny, seguint-se'n totes les dependències i espaioses sales.

A SANTES CREUS. — El dia 6 de juliol, els socis Srs. Blasi, Mallat, Massó, i Planas i Vila, feren aquesta excursió, sortint a la vigília per fer nit a Valls i visitar l'endemà aquell superb conjunt de notables edificacions que foren, un dia, el reial monestir de Santes Creus, el qual visitaren ben curosament, obtenint-ne gran nombre de clixés fotogràfics, tant de conjunt com de detall.

El mateix dia, un altre aplec de socis, va repetir la visita a la Torra Blanca, de Sant Feliu de Llobregat, per obtenir nous clixés d'aquells bonics jardins. També hem d'esmentar les excursions particulars que durant els dies 11 i 12 de maig, festes de Pasqua, van efectuar-se cap a Berga, santuari de Queralt i vall del Mètge; Camprodón, Costabona, la Preste i Prats de Molló; Ripoll, Montgrony, Castellar d'en Huc i Pobla de Lillet; Blanes, Lloret i Tossa; Sant Feliu de Guíxols, Palamós i la Bisbal; cingles de Tavertet i regió de Collsacabra; i altres que sentim no recordar.

SESSIONS I CONFERENCIES

Abril, dia 4. Sessió necrològica en honor d'en Francesc Ubach i Vinyeta, ex-president de l'Associació Catalanista d'Excursions Científiques, mort fa ja algun temps, celebrada per acord exprés de la Junta Directiva i en la qual van llegir-se diferents treballs del malaguanyat poeta i un estudi crític-biogràfic sobre el mateix, de D. Ramón Picó i Campamar, que publicarem en un dels vinents números. El nostre president, D. César A. Torras, va dedicar també sentides paraules a la bona memòria de l'homenatjat, i remercià a la família i demés concurrents la llur assistència a l'acte.

Dia 11. Conferència, per D. Josep Salvany, ressenyant *Una excursió a Montblanc, Santa Coloma de Queralt i Igualada*, amb projeccions fotogràfiques de vistes dels principals paisatges i monuments, que anà descrivint.

Dies 18 i 25. Conferències per D. Jaume Riera i Colom, qui descrigué *Una visita-excursió a l'illa de Mallorca*, ressenyant diferents itineraris a través de la mateixa, especialment els de Torrent de Pareis i montanya de Puigmajor; de tots els quals presentà, per medi de projeccions lluminoses, una bonica i interessant col·lecció de vistes fotogràfiques.

Dia 26. Conferència per D. Rosend Serra i Pagès, president de la Secció de Folk-lore, desenrotllant el tema *Valor dels aplecs enigmàstics. Necessitat de fer el català i manera fàcil de realitzar-ho*; la qual va resultar molt agradosa i instructiva a l'ensem.

Maig, dies 2 i 9. Conferències, per D. Joàn Danès i Vernedas, ressenyant una interessant *Excursió de Sant Joàn de les Abadesses a Besalú*, descripció de bona part de l'alta Garrotxa i la riallera Valldelbac, i de les ascensions als cims de Bestracà, Bassegoda i Mare-de-Déu del Mont. Durant les conferències se projectaren gran nombre de clixés fotogràfics.

Dies 16 i 30. Conferències, per D. Francisco X. Parés i Bartra, ressenyant algunes de les excursions per ell efectuades durant son *Viatge a Holanda*, amb profusió de projeccions fotogràfiques dels principals llocs que s'anaven descrivint.

Dia 23. Conferència, per l'arquitecte D. Guillem Busquets, desenrotllant el tema *Les modernes urbanitzacions angleses*, el qual va tractar amb força competència, fruit dels seus estudis sòbres la matèria i de son darrer viatge realitzat a través de les principals ciutats angleses. Va presentar gran nombre de vistes i plans de construccions urbanes sota l'aspecte i models de les modernes ciutats-jardins.

Dia 24. Conferència per D. Rosend Serra i Pagès, qui va continuar el desenrotllament de l'interessant tema *Valor dels aplecs enigmàtics. Elements genèrics i fins dels mateixos*; la qual fou escoltada i aplaudida per la distingida concurrència que acostuma assistir a les conferències organitzades per la Secció de Folk-lore.

Juny, dia 6. Conferència per D. César A. Torras, qui ressenyà *Una excursió per les serres de Pinós i valls d'Ardèvol, Llovera i Vallferosa*, posant de manifest les belleses naturals d'aquella encontrada, dels llocs principals de la qual va presentar interessants clixés fotogràfics.

Dia 13. Conferència, per D. Ceferí Rocafort, sòbres *Una excursió de Granada a la Alpujarra Alta, Sierra Nevada, i ascensió al Mulhacen*, durant la qual descrigué tot aquest interessant itinerari i les vicissituds de l'excursió per aquelles alteroses serres andaluses. Van projectar-se nombrosos clixés fotogràfics.

Dia 20. En la sessió corresponent an aquest dia, els Srs. D. Fidenci Kirchner i D. Juli Soler, van donar compte detallat de tots els treballs efectuats per a la construcció del nou refugi de la Renclusa, al peu de les Montanyes Maleïdes, en llurs aspectes administratiu i tècnic. Amdós treballs van publicats en lloc preferent d'aquest número.

Dia 27. — Conferència, pel propi D. Juli Soler i Santaló, descrivint *La vall de Gistain, en els Alts Pireneus d'Osca*, com a continuació de l'estudi que està portant a cap sòbres totes les valls pirenenques aragoneses. Com de costum, van exhibir-se nombrosos clixés fotogràfics d'aquells formosos indrets.

CONVERSES D'ARQUEOLOGIA ROMANA

A CÀRREC DE D. PELEGRÍ CASADES I GRAMATXES

Abril, dia 2. La família romana : El matrimoni. — Formes de casament (*confarreatio, coemptio, usus*). — La dona romana. — Estudi dels costums privats.

Dia 9. Continuació de l'estudi de la família romana : La dona, els fills; els jòcs de l'infancia, l'educació. — Els noms dels romans.

Dia 16. Continuació de l'estudi de la família romana : L'educació dels fills. — Presa de la *toga viril*. — El luxe privat.

Dia 23. Continuació de l'estudi sòbres el luxe privat, la taula, el vestit, les joies, l'amoblement, els esclaus i altres medis d'ostentació de riquesa.

Maig, dia 7. Continuació de l'estudi de la família romana : La vida i el tracte en societat. — Els *ardelions*. — Festins i festes privades. — Manifestacions públiques. — Espies i delators. — La murmuració.

Dia 14. Estudi de la cort dels emperadors. — Influències en la societat romana. — Cortesans (amics); llurs categories; els lliberts i els esclaus. — El cerimonial. — Les recepcions. — Els convits.

Dia 21. Els arcs commemoratius. — Origen, objecte, importància històrica. — Interès artístic.

Des d'aquest dia se sospenen aquestes interessants converses fins al curs vinent.

SECCIÓ METEOROLÒGICA

ESTACIÓ METEOROLÒGICA DE VIELLA (VALL D'ARÀN)

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES D'ABRIL

TEMPERATURES (A L'OMBRA)				PRESSIONS BAROMÈTRIQUES A 0° I AL NIVELL DE LA MAR			
MITGES MENSUALS		MÀXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS			
8 MATÍ	8 TARDA	EN 24 HORES	EN 24 HORES	8 MATÍ	8 TARDA		
7°.67	6°.20	23° (dia 28)	—4° (dia 14)	763'14 mm.	764'17 mm.		
ESTAT DEL CEL.		Dies serens . . . 6 8 m.		7	8 t.	Dies de pluja . . . 15	
		» nuvolosos. 10 »		7	»	» de glaçada . . . 0	
		» coberts. . 14 »		10	»	» de boira . . . 18	
HUMITAT RELATIVA		NÚVOLS		NUVOLOSITAT			
MITGES MENSUALS		CLASSE DOMINANT		MITGES MENSUALS			
8 MATÍ	8 TARDA	8 MATÍ	8 TARDA	8 MATÍ	8 TARDA		
76'60	80'93	CIRRUS	CIRRUS	6'46	6'46		
VENT							
DIRECCIÓ DOMINANT				VELOCITAT: EN 24 HORES			
8 MATÍ		8 TARDA		MITJA MENSUAL			
N E.		N N E.		72'203 kms.			
TOTAL DE PLUJA MENSUAL: 54'8 mm.							

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES DE MAIG

TEMPERATURES (A L'OMBRA)				PRESSIONS BAROMÈTRIQUES A 0° I AL NIVELL DE LA MAR	
MITGES MENSUALS		MÀXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	EN 24 HORES	EN 24 HORES	8 MATÍ	8 TARDA
11°50	10°80	30°1 (dia 27)	-0°4 (dia 13)	763'87 mm.	765'42 mm.

ESTAT DEL CEL.	Dies serens . .	9	8 m.	8	8 t.	Dies de pluja . .	14
	» nuvolosos .	9	»	7	»	» de neu . .	1
	» coberts . .	13	»	16	»	» de boira . .	16
						» de tempestat.	2

HUMITAT RELATIVA		NÚVOLS		NUVOLOSITAT	
MITGES MENSUALS		CLASSE DOMINANT		MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	8 MATÍ	8 TARDA	8 MATÍ	8 TARDA
72'77	79'67	CIRRUS	CIRRO-CÚMULUS	6'00	6'45

TOTAL DE PLUJA MENSUAL: 117'8 mm.	VENT		
	DIRECCIÓ DOMINANT		VELOCITAT: EN 24 HORES
	8 MATÍ	8 TARDA	MITJA MENSUAL
	N E.	N E.	86'27 kms.

RESUM DE LES OBSERVACIONS DEL MES DE JUNY

TEMPERATURES (A L'OMBRA)				PRESSIONS BAROMÈTRIQUES A 0° I AL NIVELL DE LA MAR	
MITGES MENSUALS		MÀXIMA	MÍNIMA	MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	EN 24 HORES	EN 24 HORES	8 MATÍ	8 TARDA
15°64	13°83	30°1 (dia 15)	-2°5 (dies 3 i 7)	769'36 mm.	770'22 mm.

ESTAT DEL CEL.	Dies serens . .	13	8 m.	14	8 t.	Dies de pluja . .	9
	» nuvolosos .	11	»	5	»	» de boira . .	12
	» coberts . .	6	»	11	»	» de tempestat.	4

HUMITAT RELATIVA		NÚVOLS		NUVOLOSITAT	
MITGES MENSUALS		CLASSE DOMINANT		MITGES MENSUALS	
8 MATÍ	8 TARDA	8 MATÍ	8 TARDA	8 MATÍ	8 TARDA
76'80	81'86	CIRRUS	CIRRUS	4'20	4'86

TOTAL DE PLUJA MENSUAL: 75'5 mm.	VENT		
	DIRECCIÓ DOMINANT		VELOCITAT: EN 24 HORES
	8 MATÍ	8 TARDA	MITJA MENSUAL
	N E.	N E.	94'251 kms.

J. S. S.

El CENTRE EXCURSIONISTA DE CATALUNYA i la Direcció del BUTLLETÍ deixen
integrals respectius autors la responsabilitat dels treballs firmats.